

aj
chm.1
FACULTATEA DE LITERE SI FILOSOFIA DIN BUCURESCI.

BIBLIOTECA
Mihail Pășculescu

GOVERNUL ROMÂNIEI
VIRGILIU

TESA PENTRU LICENTIA

DE

GEORGE BUCURESCU

NASCUTU IN GRATIA-MARE

(VLAȘCA)

CRAIOVA.

TIPO-LITOGRAFIA NATIONALE RALIAN SAMITCA.

MDCCCLXXXIII.

FACULTATEA DE LITERE SI FILOSOFIA DIN BUCURESCI.

BIBLIOTECA
Mihail Păsculescu

VIRGILIU

TESA PENTRU LICENTIA

Sustinuta la Iunie 1883.

DE

GEORGE BUCURESCU

NASCUTU IN GRATIA-MARE

(VLAȘCA).

CRAIOVA.

TIPO-LITOGRAFIA NATIONALE RALIAN SAMITCA.

MDCCCLXXXIII.

II 9723

COMISIUNEA ESAMINATORE:

D-nulu I. ZALOMIT, Presedinte.

D-nii B. P. HASDEU,	} Sufraganti
„ EP. FRANCUDI,	
„ P. I. CERNATESCU,	
„ I. CRACIUNESCU,	

PREFATI A.

Virgiliu este primul personagiu in literatura Latina. Operile sale de la aparitiunea lor si-au atrasu ua atentiune esceptiionala. Lasandu la ua parte pre contimporanii sei, a caroru judecata se pote representa printr'ua expresiune a lui Horatiu: «anima candida»¹⁾, mai toti scriitorii carii-i urmara in evulu vechiu, ii sacrifica in cartile lor capitole carii nu au altu scopu de catu a ne areta importantia scriptelor sale. Anneu Seneca, Petroniu, Juvenale, Martiale, Siliu Italicu, Statiu, Iuniu Columella, Pliniu celu June, Aulu Gelliu, Suetoniu si altii nu vorbescu de Virgiliu de catu pentru a-i aduce laude si ca persona si ca scriitoru. Quintilianu in opera sa intitulata: «Institutio oratoria», sacrifica adesea capitole intregi pentru a ni-lu presenta ca modelu de oratoria. Ero Macrobiu in cartea sa: «Saturnaliorum libri septem», espune ua discutiune, intre barbatii de litere din timpulul seu; Evangelu, Symmach si Eustatiu, asupra operiloru lui Virgiliu, discutiune care are de resultatu glorificarea autorului.

Dar fiindu-ca literile suntu mai durabile de catu statele, scriptele lui Virgiliu nu cadiura cu Imperiulu Romanu, ei fura continuu studiate atatu in evulu mediu catu si modernu.

In evulu mediu cu deosebire, Virgiliu e consideratu ca autoritate gramaticala si retorica de catre Eliu Donatu, Priscianu, T. Cl. Donatu si altii. Unii scriitori precum Bernard de Chartres, Ionu de Salisbury ect., dau operiloru sale nisce interpretatiuni ingenioase. Ei sustinu ca Bucolicele, Georgicele si Eneida lui Virgiliu, tote trei, nu sunt de catu nisce alegorii.

¹⁾ *Horatius. Lib. I, Sat. V, vers 41.*

Totu asemenea si Fulgentiu in: «De continentia Virgiliana». Elu cauta a rivela intr'unu modu alegoricu misterele poesieloru lui Virgiliu.

Luamu aci unu singuru exemplu: Interpretatiunea Eneidii. Elu declara ca in cele 12 carti ale acestei epopei, se afla imaginea vietii umane. Si pentru a areta acestu sensu filosoficu, se ocupa de primul versu in care dice ca se cuprinde totu subiectulu Eneidii.

Din acestu versu:

Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris;
ia trei cuvinte:

Arma,.. virum,.. primum.

Apoi dice: «Trei stari suntu in viatia umana: antaiu *a poseda*; alu doilea *a dirige ceia ce se poseda*; alu treilea *a infrumusetia ceia ce se dirige*. Aceste trei stari se gasescu in primul versu:

Arma, adica virtutea, care se refera la *substantia corporala*.

Virum, adica intiepciunea, care se refera la *substantia intelectuala*.

Primum, adica principiulu, care se refera la *substantia infrumusetiatoare*.

Avemu dar in ordine: *a poseda*, *a dirige*, *a infrumusetia*. Ast-fel ca in simbolulu unei povestiri amu reprezentatu conditiunea normala a vietii umane:

«Antaiu *Natura*; alu doilea *Sciintia*; al treilea *Fericiirea*»¹⁾. Acestu modu de interpretatiune nu este unu faptu separatu de firulu istorii umanitatii, din contra elu pote servi ca trasura caracteristica pentru evulu mediu, pentru ca in acele timpuri nu era ua carte, nu era unu faptu sau ua povestire, caruia sa nu-i-se fi datu ua interpretatiune morala sau filosofica.

Prin secolulu XII si XIII, Virgiliu, acestu personagiu celebru alu anticitatii, fu transformatu de imaginatiunea poporulu intr'unu felu de fermecatoru; unu felu de erou miraculosu caruia ii imprumuta sciintia minuniloru, sciintia care impresiona mai

¹⁾ Comparetti, Virgilio nel medio evo.

multu spiritele in aceste secole de decadentia. Mii de legende se formara in acestu timpu, relative la Virgiliu. Originea lor o putemu gasi pre de ua parte in renumele ce autorulu isi castigase mai din nainte, ero pre de alta in cunoscintia incomplecta a ore-caroru parti din scriptele sale, si in gradulu de cultura a acestoru secole barbare. Dintre acelea cari au mai ramasu, multe se gasescu in scriptele diferitiloru autori. Ast-felu este Conrad Querfurt, reprezentantulu Imperatorulu Enricu VI la Neapole, care scrisu in limba latina unui vechiu amicu alu seu la anulu 1194, despre impresiunile sale din Italia. Intre altele elu vorbesce si despre nisce fapte miraculose, atribuite de Neapolitani lui Virgiliu: Despre unu calu de bronzu, facutu de acesta persona celebra, care catu a duratu opri pre toti caii Italii de a rupe hamurile, despre ua musca de bronzu, care fiindu pusa de-asupra unei porti intarite, departa tote muscele din cetate, despre ua macelaria care o facuse, macelarie in care carnea putea sta prospata sese septemani; despre Vesuviu care fiindu periculosu pentru Neapolitani, Virgiliu ii puse in facia ua statua de bronzu care reprezenta unu omu cu arculu intinsu, si care aru fi opritu multu timpu Vulcanulu de a arunca lava, daca unu teneru care nu se putea stepani de a vedea arculu intinsu, n'aru fi pusu mana pe corda.

Totu asia de curiose suntu si legendile populare adunate de cotre Gervasiu de Tilbury profesore la Universitatea din Bolo-
nia si maresalu alu regatulu *Arles*. Acestu scriitoru in cartea sa intitulata «*Otia imperialia*», pe care o scrisu pe la 1212 pentru a servi de distractiune imperatorulu Otone VI, aduna ua multime de legende populare carii suntu in fondu identice cu acelea ale lui Conradu, cu tote ca in povestire au ore care diferentia. Despre calulu de bronzu nu vorbesce nimicu dar a-reta celu d'antaiu ca Virgiliu cunoscandu matematicele si fisica, facu ca Pestera de la Pozzole sa nu mai pota fi ua cursa pentru omeni; si sciindu bine medicina, arangia ua gradina pre muntele Virginia, unde se gasea totu felulu de erburi medicale, si mai cu deosebire *herba Lucii*, care prin atingere reda vederea celoru orbi.

De asemenea avemu legendele lui Alexandru Neckam, Bar-

tolomeu Caracciolu, Antoniu Pucci, Buonamente Aliprando si altii. Dar din tote nu putem deduce de catu fama cea mare ce si-a castigatu Virgiliu atatu prin scriptele sale, catu si prin protectiunea lui Augustu; coci alt-feliu nu se pote esplica pentru ce acestu autoru e luat asi de desu ca subiectu in legendile populare din evulu mediu.

In timpulu Renascerii, Dante face din Virgiliu, autorulu seu de predilectiune, ca unulu ce era celu mai mare poetu din cati cunoscea. De aceia 'lu represinta ca sotiu in mistica sa calatoria, 'lu declara de mare cantatoru alu glorii Romane, si 'lu considera ca celu mai mare reprezentantu alu sciintii si al intelepciunii.

Unii scriitori precum Lactantiu, S-tulu Augustinu si altii, ajunsera pana acolo in catu considerara pre Virgiliu ca apostolu alu Crestinismului. Ero Dante a exprimatu acesta cugetare printr'ua frumoasa imagine cand compara pre Virgiliu, «cu omulu care ducandu-se in negura timpiloru, porta la spate ua lampa care lumineza pre toti cei carii-i vinu in urma».

D-lu Comparetti profesore la Universitatea din Pisa in prefacia studiului seu: «Virgilio nel medio evo» dice: «Ciò che mi fece amare questo studio e spendervi attorno molta e lunga fatica, è tutta quella parte assai considerevole della storia dello spirito umano, che si riflette nei molteplici e numerosi fenomeni che ne compongono il soggetto».

Dar eu prin sorte fiindu insarcinatu de a descri acestu mare autoru, amu simtitu nu pucina greutate in mijloculu unui campu asi de vastu, unde sutimi de scriitori s'au incercatu; si de aceia m'amu silitu sa facu ceia ce amu creditu ca potu, si ca va fi de ajunsu pentru a satisface obligatiunii mele.

E. B.

I.

Adeverata viația literară a lui Virgiliu nu începe decât cu Bucolicele. Elu compusese deja multe opere în versuri ¹⁾, și la acestea pare că face aluziune în ecloga sa intitulată «Mœris» ²⁾.

Este asemenea probabilu că prin aceste încercări poetice își castigase ore-care renume în provincie, fiindu-că deja până a nu veni la Roma 'lu cunoscea pretorele Asiniu Pollione.

În Bucolice elu a luat de modelu pre poezii Greci cărîi se ocupasera cu poezia pastorală și mai cu seamă pre Teocritu, imitându-lu nu numai în alegerea subiectelor dar chiar în aplicatiunea stilului. Cu toate acestea personajele sale nu suntu bine precisate, locul acțiunii lor este uă teră fără limite determinate și în fine pastorii sei suntu niște persoane din Roma civilizată îmbracați în haine pastorești.

¹⁾ Premiers essais poetiques de Virgile.

Alexis Pieron. His. de la Litt. Romaine. pag. 305.

²⁾ Bucol. IX, (18—20.)

2

În aceste poezii elu nu descrie numai viația pastorală după cum arată numele lor, ci, aici cântă natura ca Lucretiu ¹⁾, aici celebrează rebelatori și victorie ²⁾, aici încerca să desvelească viitorul, aici exprimă vreun sentiment religios ³⁾.

Cu toate acestea sunt momente în Bucolice, unde Virgiliu denotă trăsuri de un mare geniu. Și dacă persoanele și locurile nu sînt precise, nici subiectul determinat, sentimentele însă ce exprimă într'ensele sînt nobile. Ele ne infatisează un tablou naiv despre viația, moravurile, cunoscintele și spiritul acestui mare poet care pe cînd le scria era încă tîneru.

Dar gustul și moravurile Romanilor se potriveau prea puțin cu poezia pastorală, fiindcă ei erau deja departe de acea viață primitivă. Și apoi acestu geniu de scriere începea să aibă un cadru prea restrîns pentru geniul poetului, și de aceea elu întreprinde a scrie Georgicele.

Acesta opera întrece cu multu Bucolicele și face din Virgiliu unul din primii favoriți ai muzii latine. Poetul ne descrie într'ensă viația campenescă așa cum este; adică cu delicia și greutatea ei.

Elu ne arată ocupațiunea agricultorilor într'unu modu practic. Ast-felu vorbește despre clima și timpul de semnat, despre oi, capre, boi și albine, despre cunoșterea și îngrijirea pământului și despre cultura viilor.

¹⁾ Bucol. VI (27—40).

²⁾ Bucol. VII.

³⁾ Bucol. IV (1—20).

De si face ici colea tablouri triste despre conditiu-
ea vietii celoru de la tera, cu tote astea, aceste intris-
tari nu se asemana cu ideile lui Lucretiu in carii se
vede ua disperare amara. Elu scie ca viatia este grea
si ca «dilele cele mai frumoase suntu acelea carii dis-
paru mai iute» ¹⁾, elu dice muncitoriloru ca Deii n'au
lasatu sa fia usiora munca campului, ci au facutu din
ea ua arta penibila, ocupandu pre muritoru cu grija,
ca nu cum-va imperiulu loru sa langezesc in lene-
vire ²⁾. Elu nu predica nici-ua-data revolta in contra
acestei puteri care face adesea viatia aspra. Din con-
tra, recomanda omeniloru sa suferu si sa adore pre
Deii ³⁾.

De si spune ca lucrarea campului e obositoare, nu
uita insa a observa ca viatia de la tera e mai feri-
cita. Elu ne vorbesce cu atata doru, in catu pare a
regreta ca nu-i-a fostu datu sa-si petreca viatia in
mijloculu naturii:

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum justissima tellus.

¹⁾ Optuma quæque dies miseris mortalibus ævi.
Prima fugit.

Georg. Lib. III, (66—67.)

..... Pater ipse colendi

²⁾ Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda;
Nec torpere gravi, passus sua regna vetereno.

Georg. Lib. I (121—5)

³⁾ In primis venerare Deos, atque annua magnæ.
Sacra refer Cereri lætis, operatus in herbis,
Extremæ sub casum hiemis, jam vere sereno.

Georg. Lib. I, (337—40).

Si non ingentem foribus domus alta superbis
 Mane salutantum totis vomit ædibus undam,
 Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
 Illusasque auro vestes, Ephyræiaque æra,
 Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
 Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi:
 At secura quies, et nescia fallere vita,
 Dives opum variarum; at latis otia fundis,
 Speluncæ, vivique lacus; et frigida Tempe,
 Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni,
 Non absunt. Illic saltus ac lustra ferarum,
 Et patiens operum exiguoque assueta juvenus,
 Sacra deum, sanctique patres; extrema per illos
 .Justitia excedens terris vestigia fecit. ¹⁾

Poetulu ne descrie cu atatu mai bine fericirea cam-
 penesca cu catu o cunoscea din copilaria ²⁾.

Laudele ce aduce Italii in cartea II, tindu a face
 pre toti Romanii mandri de clima si productiunile terii
 loru :

Sed neque Medorum, silvæ ditissima, terra,
 Nec pulcher Genges, atque auro turbidus Hermus,
 Laudibus Italiæ certent; non Bactra, neque Indi,
 Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
 Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
 Invertere, satis immanis dentibus hydri.
 Nec galeis densusque virum seges horruit hastis;
 Sed gravidæ fruges et Bacchi Massicus humor
 Implevere; tenent olæ armentaque læta.
 Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
 Hinc albi, Clitumne, greges et maxima taurus

¹⁾ Georg. Lib. II, (457—74).

²⁾ Rusticis parentibus natus, inter silvas et fruticis eductus.

Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
 Romanos ad templa deum duxere triumphos.
 Hic ver adsidium, atque alienis mensibus æstas;
 Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbor ¹⁾.

Asia dar acesta poema este si remane ua scriere cu totulu nationala, de si obiectulu seu copirde cestiuni generale.

Ea nu e formata din legendile trecutului; ci e cu totulu actuala pentru acelu timpu si coprinde sentimentele cele mai scumpe ale Romaniloru, ori catu se departasera ei de la lucrarea campului si de la anticele virtuti ale stramosiloru:

Salve magna parens frugum, Saturnia tellus,
 Magna virum, tibi res antiquæ laudis et artis
 Ingredior . . . ¹⁾

Ba inca ce e si mai multu, arta poesii vine a redestepta souvenirile trecutului:

Aseracumque cano Romana per opida carmen ²⁾.

Dar de si Virgiliu isi intemeiase reputatiunea de mare scriitoru prin Bucolice si mai ales prin Georgice, lucrare considerata de multi ca cea mai perfecta din tota literatura Romana, cu tote acestea* celebritatea sa se datoresce mai multu Eneidii; punctulu culminantu alu literaturii din timpulul lui Augustu, care face dintr'ensulu principele poetiloru latini.

Deja Quintu Enniu si Cneiu Neviu se cercasera a trata acestu subiectu, care nu era consideratu la inceputu de catu ca ua fabula. Ei adoptasera in gene-

²⁾ Georg. Lib. II, (135—49).

¹⁾ Georg. Lib. II, (172—6).

³⁾ Georg. Lib. II. (177).

ralu tradițiunea sustinuta de Greci, cum ca Enea a fostu unulu dintre eroii colonii Troiane stabilite in Latiu. Ore-carii anticitati latine, ore-carii numeni legendarii si ua seria de orase inlantiuite pre costele Italii, Sicilii si Grecii cu numele de *Aveiaq*, constituiau materialulu acestei poeme mari, care stabilia relatiunea intre Latiu si Troia; ua relatiune pe care omenii de litere o vedeau ca printr'ua negura desa. Dupa Neviiu, Enea ancorase pre termurile Africii la Carthaginea, dupa Enniu, elu era consideratu ca stramosu alu lui Romulu; si ginteaa Iulia care era prima familia la Roma, isi deducea genealogia de la elu. Ua data legenda interpretata ast-feliu, cele alte familii nobile se considerara ca esite din socii eroului Troianu. Virgiliu avea dar in facia ua legenda populara care interesa pre toti Romanii. Acesta legenda espunendu pe de ua parte originea Romii, analile familii lui Augustu, numele Deiloru si tabloulu ceremoniiloru religioase carora li se putea da ua origine antica, ero pe de alta virtutile si simplitatea moravuriloru vechi, ingaduia a se uni intr'ua singura epepeia gloria antica a cetatii cu religiunea si cu virtutile aceleuia care o adusese la celu mai inaltu gradu de desvoltare. Asia dar alegerea subiectului este ua conceptiune profunda a geniului seu, fiindu-ca coprinde tote sentimentele ce voia sa inspire Romaniloru.

Iata in scurtu subiectulu coprinsu in cele XII carti ale epepeii sale intititata Eneida:

Dupa caderea Troii, Enea urmatu de Troianii carii mai scapasera de furia Argiviloru, pleca cotre Italia unde destinulu ii promisese unu mare imperiu. Septe ani

elu retacesce pre mari, pana cand ua fortuna ilu arunca impreuna cu tota flota sa pre costele Africii la Carthaginea. Didona retine aci catu-va timpu pre Enea, dar Deii nu voru ca eroulu se remana acolo, si ast-feliu Enea parascesce Africa. Dupa ce ajunge in Italia si dupa ce merge in Infernu unde vede umbra tatalui seu Anchise, Enea cere regelui Latinu mana fiicii sale, Lavinia care era promisa lui Turnu regele Rutuliloru. Din a-cesta cauza resulta unu resbelu in care Troianii se lupta cu poporele Latiului si ale Etrurii. Se dau mai multe loviri fara rezultat. In fine Enea si Turnu convinu de a se lupta singuri; premiulu luptei sa fia mana Lavinii. Enea invinge pre rivalulu seu si ast-feliu colonia Troiana se stabileste pre malurile Tiberelui.

Actiunea incepe in momentul cand Troianii pleca de la Drepanu, portu alu Sicilii. Tote cele alte evenimente carii precedu, precum caderea Ilionului si plecarea loru de acolo, suntu numai istorisite de catre Enea reginii de la Carthaginea. ¹⁾

Virgiliu descriindu eroulu poemii sale, are in vedere pre Augustu predestinatu dupa densulu pentru a face fericirea imperiului Romanu. Enea dupa Virgiliu nu este de catu escutorulu unui hotariri providentiale, si prin mana lui, Deii cauta a stabili colonia Troiana pre malurile Tiberelui. Caracterulu seu principalu este pieta-tea, asia ca elu semana mai multu a pontifice de catu a cuceritoriu. Elu respecta totu-de-una pre Dei; ba chiar pe aceia care 'lu persecuta; si nici ua data nu se plange de Junone care 'lu urmaresce cu ua furia neimblandita.

¹⁾ Cartea II si III. din Eneida.

Nenorocirile ce i-se intampla nu 'lu descuragiaza :
 Dupa ce flota sa suferi naufragiu pre marea Thyreniana,
 si dupa ce ua parte fu innecata, ero alta aruncata pre
 costele Africii, elu departe de a-si plange restristea,
 imparte sociloru sei vase cu vinu si incuragiandu-i le
 dice :

O socii, neque enim ignari sumus ante malorum
 O passi graviora: dabit deus his quoque finem.
 Vos et Scyllæam rabiem, penitusque sonantis
 Adcestis scopulos; vos et Cyclopiæ saxa
 Experti: revocate animos, mæstumque timorem
 Mittite: forsan et hæc olim meminisse juvabit.
 Per varios casus, per tot discrimina rerum,
 Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
 Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ:
 Durate, et vosmet rebus servate secundis.¹⁾

Enea nu iubea de locu scenele sangerose si ura
 cu totulu ingrozitorulu dreptu alu resboiului si alu for-
 tei. Luptele mari care se petrecusera in cursu de dece
 ani intre patria sa si Argivi, ii destepta in imaginatiune
 nisce amintiri triste. Elu voesce numai a se stabili in
 Latiu, dar nu doresce resbelulu contra inamiciloru. Cu
 tote acestea cand este provocatu, arata ua mare pru-
 dentia; si modulu de lupta ii este destulu de bine cu-
 noscutu :

Intrandu in lupta cu Mezentiu ilu invinge. Mezentiu
 ranitu se retrage pentru a-si lega ranele si a-si plange
 miseria. Ero Laus care credea pre tatalu seu mortu,
 apare. Elu voesce a-lu resbuna.

Atunci Enea:

¹⁾ Eneida. Lib. I, (197—208)

«Quo, moriture, ruis, majoraque viribus audes?

«Fallit te incautum pietas tua¹⁾

Laus inasa nu asculta, si atunci Parcele torcu cele
din urma fire ale vietii sale

Dar sentimentulu de parinte misca sufletulu lui Enea
cand 'lu vede murindu. Elu intinde mainile catre Laus
si ii dice:

«Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,

Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?

Arma, quibus lætatus, habe tua; teque parentum

Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.

Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:

Æneæ magni dextra cadis.²⁾

La eroulu poemei lui Virgiliu nu gasimu resbu-
nare ci misericordia, nu violentia ci energia, nu mania
ci prudentia. Elu are ua inima simpatica, sensibila
si totu-de-una nu perde din vedere scopulu ce urma-
resce.

Ast-feliu ne represinta poetulu pre Enea. Ero poema
sa este caracterizasa printr'ua inalta inspiratiune pa-
triotica si printr'ua arta plina de eruditiune. Structura
intregului, distributiunea umbreloru si a luminii, cali-
tatile dictiunii, coloritulu stilului: nimicu nu-i lipsesce.

Virgiliu este omulu timpului seu fiindu-ca poema sa e
cu totulu nationala; dar este totu-de-odata si alu tu-
toloru timpuriloru pentru ca opera sa are prin exce-
lentie tendentia de a stabili ua armonia complecta intre
faptele particulare si sentimentele generale; intre obiectu
si forma. Elu a posedatu mai multu de catu ori-care

¹⁾ Æn. Lib. X, (810—12).

²⁾ Æn. Lib. X, (824—30).

altulu limba poetica a terii sale si a aprofundatu cu totulu arta de a face versuri. ¹⁾

Acesta opera, considerata din punctulu de vedere istorico-culturalu, este si remane unu monumentu care nu isi are pereche si care a exercitatu printre secolu ua mare influentia asupra spiriteloru ²⁾. Elu imiteza adesea, dar acesta o face fiendu-ca Romanii erau sub impresiunile creatiuniloru Grece, si ua departare de la modelele antice nu o doria nimeni si pote ca epopeia sa aru fi fostu priimita ca unu ce neintelesu. Si apoi caile geniului nu potu fi cu totulu libere de conditiunile intelectuale ale poporului in mijloculu caruia traesce unu autoru. — Conformu cu natura, cu elementele si cu scopulu specialu alu operii sale, elu o lucra atatu de diferitu de epopeia lui Omeru, in catu se pote considera ca ua adeverala creatiune. Ua dosa de elenismu era ore-cum infiltrata in cugetarea romana prin inriurirea culturii grece, si poema sa aru fi fostu putinu potrivita cu spiritulu nationalu daca poetulu nu aru fi intrebuintiatu-o.

Asia dar caracterulu lui Virgiliu se afla intr'ensa. Acestu caracteru este esentialu *Romanu*, dupa cum cu multa dreptate dice Petroniu ³⁾.

¹⁾ E. Benoist. Œvres de Virgile. pag. 15.

²⁾ Comparetti. Virgilio nel medio evo. Vol. I. pag. 20.

³⁾ Homerus testis et lyrici, romanusque Virgilius et Horatii curiosa felicitas.

II.

În privința sistemelor filosofice cuprinse în aceste trei opere, se observă în generalul trecerea de la sistemul lui Epicur la acela al lui Platon ¹⁾.

Ast-feliu în Ecloga se vede predominant elementul epicurean; În a VI mai cu seamă unde Virgiliu arată cum Silenus surprins într-o peșteră de doi Fauni și o nimfă, le cântă originea lumii după doctrina lui Epicur; și cum la cântecul său divin, Faunii și animalele sălbatice alergă și joacă în jurul lui, eroii săi își înclină nălțile lor varfuri. Parnasul nu e mai bine încântat de accentele lui Phebus, nici Rodopele și Ismarul nu admiră atâta pre Orfeu ²⁾.

Totul în această eclogă poetului are încă cum Silenus cântă elementele primitive: pământul, aerul, apa și focul care s'au unit în chaos și au dat naștere corpurilor; și cum universul încă tânăr formându-se din acești germeni fecundi, după ce se întări, apele se retrăseră în sinul marilor ero materia cu încetul lua forme diferite ³⁾.

¹⁾ În Bucolice se vede sistemul epicurean, în Georgice tranziția între epicurism și sistemul lui Platon. ero în Eneida acela al lui Platon.

²⁾ Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus;
Nec tantum Phœbo gaudet Parnassia rupes,
Nec tantum Rhodope miratur et Ismarus Orphea.

Ecloga VI. (26—30).

³⁾ Namque canebat uti magnum per inane coela
Semina terrarumque animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis; ut his exordia primis
Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis;

În Georgice se observa ua transitiune în ideile sale filosofice, fiindu-ca elu pare adesea nesiguru în acesta privintia. Ast-feliu vorbindu de corbi, dice ca nu crede ca ei sa aiba vre-ua parte din geniulu divinu ¹⁾; ero descrindu albinele, proclama conformu doctrineloru platonice ca inteligentia divina patrunde Universulu si se comunica atatu omeniloru catu si animaleloru ²⁾.

Din cele dise se vede ca poetulu în Georgice incepe a inclina catre Platonismu, dar cu tote acestea înainte de a parasi doctrinele lui Epicuru, pe care le invetiase în scola lui Siron, le saluta în versuri pline de incredere: «Fericitu, dice elu, acela care a pututu cunosce cauzele lucrurilor si care a supusu picioreloru sale temerile crudului destinu si pre Acherontele celu sgomotosu si lacomu» ³⁾. Dar tota lumea nu poseda acea taria de caracteru care face pre omu indiferentu de temerile crudului destinu. Mai josu de acesti cugetatori energici este spiritulu timidu care mergè pre caile comune, care nu cunosce de catu divinitatile campenesci si care adora pre Panu, pre betranula Silvanu si pre

Tum durare solum, et discludere Nerea ponto
Cœperit, et rerum paulatim sumere formas.

Elogia (30—36).

- ¹⁾ Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major.

Georg. Lib. I, (116—17).

- ²⁾ ; deum namque ire per omnes
Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum;
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum
Quemque sibi tenuis nascentem accessere vitas.

Idem Lib. IV, (221—25).

- ³⁾ Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Atque metus omnes et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.

Idem Lib. II, (488—91).

Nimfele surori ¹⁾). Acesta directiune isi alege Virgiliu pentru sine si cu tote ca ii convenea mai bine elu nu inceteza de a recunosce ca e mai pucinu mare de catu cea alta. Elu voesce a ne arata in acelu pasagiu celebru ca dupa ce a sondatu natura, negasindu propriu de a remanea in doctrinele violente care sedusera imaginatiunea sa pre cand era teneru, s'a decisu de a urma multimea si de a-si apropria credintele ei ²⁾).

Filosofia fiindu' introdusa tardiu la Roma, cand incepu a se ocupa si de viatia fito:re, afla publiculu deja preparatu la acesta prin *Æneida* lui Virgiliu. Credintiele cele vechi ocupau deja spiritulu si erau considerate in generalu ca necesare pentru fericirea umanitatii, ast-felu in catu era dificilu a le inlatura cu totul. Cei culti insa carii sciau ca nu e de ajunsu ca ua credintia sa fia vechia pentru a fi adeverata, priimira cu bucuria principiile filosofiloru asupra nemuriri sufletului si asupra starii sale dupa morte. Cu tote astea ele nu erau tocmai probate; nemurirea sufletului era mai multu ua sperancia nobila de catu unu adeveru demonstratu. «Trebue sa credem in nemurirea sufletului, cari este unu adeveratu limanu; acesta este ua nobila sperantia de care omulu trebue sa se bucure» dice Platone. Catu despre starea sufletului dupa morte, acestu filosofu nu are in vedere principiile dialecticii sale, ci ia ca argumente nisce legende populare. Prin urmare ne arata ca in privintia acestei mari cestuni,

¹⁾ Fortunatus et ille, deos qui novit agrestis,

Penaque, Silvanunque senem Nymphasque sorores!

Georg. Lib. II, (490—1).

²⁾ Gaston Boissier. *La Religion Romaine*. Vol. 1, pag. 257.

sciintia nu se pote pronuncia si ca ceia ce e mai bine de facutu e de a ne tine de opiniunele multimei. Dintre fabulele a carora autoritate o invoca, elu alege pre acelea care le crede mai potrivite, mai verisimile si apoi le admite cu reserva, fiindu-ca in urma dice: «Daca eu paru a spune adevverulu uniti-ve cu mine, era deca nu, apoi opuneti-ve din tote puterile; observandu in sa ca eu m'am incelatut pre mine si pre voi, nu din rea vointia». ¹⁾ Aceste fabule difera intre ele, era Platone reproducandule nu si-a datu celu putinu ostenela de a le pune in acordu. Ele arata ca dupa morte sufletile sunt judecate si rasplatite dupa meritulu loru; asia ca Infernulu devine unu locu de pedepsa pentru cei rei, si unu locu de recompensa pentru cei buni.

Acesta sistema da unu caracteru moralu vietii viitore; ea convenia pe de-ua parte ideei ce societatea innalta isi facia despre justitia divina, ero pe de alta omeniloru politici care o considerau ca unu mijlocu eficace pentru a domina multimea. Fu priimita de toata lumea, ba chiar introdusa in legendele populare; asia ca la inceputu avu efectele dorite. Dar prima consecintia ce obtinu respandindu-se, fu spaima cea mare ce cauza acesta viatia viitore. Negura ce domnea intr'ensa, fabulele ce se povesteau despre supliciele de acolo, o facia ingrozitoare. La acesta se mai adaoga pictura care reprezenta torturele celoru din Infernu, si scenele de

¹⁾ Ἐὰν μὲν τι ὑμῶν δοκῶ λέγειν ἀληθές, σινομολογήσατε· εἰ δὲ μή, παντὶ λόγῳ ἀντιτείνετε ἐδλαβομένοι ὅπως μὴ ἐγὼ ἐπὶ προθυμίας ἅμα ἑαυτὸν τε καὶ ὑμᾶς ἔξαπατήσας.

Πλάτωνος Φαίδων. § XL.

teatru in care umbrele muritorilor aperiandu, descrieau in modu infioratoru locurile din cea alta viatia. Tote acestea dederu nascere la nisce temeri carii mai in urma devenira asia de mari in catu scola filosofica a lui Epicuru cerca de a scapa pre omenii de ele. «Trebue a departa inainte de tote frica de morte, dice Lucretiu, frica de morte cari amaresce placerile cele mai curate ale vietii, invelindu totulu in colorile mortii, si care nu ne lasa a simti nici ua bucuria» ¹⁾.

Mai nainte Lucretiu adaoga: «Frica de morte este cauza ambitiuniloru nemesurate, a pasiuniloru nesatiose, in fine a superstitiuniloru basate numai pre sigurantia unei vietii viitoare» ²⁾.

Si pentru a opri aceste temeri elu intrebuinteza unu mijlocu simplu si siguru cercandu a stabili ca sufletulu urmeza destinulu corpului si ca se stinge impreuna cu elu: «Ua data fiintia disparuta, ea nu mai revine din acestu somnu de ghiatia» ³⁾. Omulu nu are dreptate fiindu-ca se preocupa de ceia ce urmeza dupa esistentia: «Amu incercatu noi vre-ua durere, dice Lucretiu, in timpurile trecute, cand armele Carthaginiense navaliau asupra Italiei, cand sgomotulu se redica pana la ceru si cand omenii tremurandu se intrebau sub ce dominatiune voru cadea? — Ei bine, cand sufletulu si corpulu a caroru uniune formeza esistentia nostra voru peri, nu va mai fi pentru noi nici evenimentu nici impresiune sensibilu; chiar cand

¹⁾ Lucretius Lib. III, 37.

²⁾ Lucretius. Lib. III. (50—55.)

³⁾ « Lib. III. (820—21).

pemantulu s'aru amestica cu marea si marea cu cerulu. ³⁾

Asia dar doue scole se aflau in lupta, in aceste timpuri la Roma: Aceia a lui Patone care avea ca *motto* ca omulu nu pote trai fara credintia intr'ua viatia fiitore, si aceia a lui Epicuru care sustinea ca omulu nu pote fi fericitu, cand are inaintea sa totude-una temerea de Infernu. Acesta din urma scola prin tactica sa si prin ideile ce coprindea a avutu unu mare succesu la Roma. Și afara de cea alta lume din tote clasele societatii, avu ca adepti mai cu sema pre aristocratia cea mare care iubea placerile si care se da usioru pre panta ruinii. Dar triumfulu seu nu dura multu, fiendu-ca sistemulu ce coprindea nu calma spiritele dupa cum se credea mai nainte. Neantulu ce urma dupa morte neliniscea si mai multu spiritele. Apoi chiar timpurile devenira contrarii acestui sistemu. Catre finele republicii cand proscriptiunile incepura si cand spiritele abatute de turburarile publice cercara a se lupta contra acestoru nenorociri, sperancia neantului nu putu sustine curagiulu loru. Chiar in acestu

³⁾ Et velut anteacto nil tempore sensimus ægri,
 Ad confligendum venientibus undique Pœnis;
 Omnia quom, belli trepido concussa tumultu,
 Horrida contremuere sub altis ætheris auris;
 In dubioque fuere, utrorum ad regna cadendum
 Omnibus humaneis esset terræque marique:
 Sic, ubi non erimus, quom corporis atque animai
 Discidium fuerit, quibus e sumus uniter aptei;
 Scilicet haud nobis quidquam, quei non erimus tum,
 Accidere omnino poterit, sensumque movere:
 Non si terra mari miscebitur, et mare cælo.

Lucret. Lib. III, (841—54).

timpu Cicerone publica *Tusculanele* sale in care espune cu atata stralucire opiniunile lui Platone asupra vietii fiitoare. Acesta opera arata indestulu la ce sistema se cuvine ca omenii sa se adreseze pentru a-si sustine curagiulu si a astepta moartea fora temere; meritulu seu consta in aceia ca a schimbatu opiniunile chiar a acelu mai zelosi adepti ai sistemii, lui Epicuru. Si daca Atticu care era epicurianu, era cu totulu miscatu citindu operele amicului seu, multi altii carii nu erau initiati indestulu in acesta sistema, inclinau catre aceste doctrine nobile si se uneau cu Cicerone care dicea: «Niminea nu me va putea departa de la credintia in nemurire»¹⁾.

In spiritulu acestei doctrine a scrisu Virgiliu *Eneida* sa.

Catu despre credintele religioase coprinse in aceste opere, nu e de ajunsu a dice ca autorulu loru era unu adeptu alu cultulu teri sale, fiendu-ca cultulu religiosu in Italia pre acelu timpu lasa fia-caruia ua libertate complecta in ceia ce privesce doctrinele; asia ca religiunea sub forma unitatii era aproape personala, si putea sa se schimbe de la unu omu la altulu.

Credintele religioase ce se observa in cartile sale suntu compuse din elemente diverse; elemente imprumutate din diferite epoce si de la diferite natiuni. Alaturi cu vechile divinitati italice ca Janu celu cu doue fecie, ca Pilumnu, ca Picu etc., se afla deitia Cybela din Asia

¹⁾ Me nemo de immortalitate depellet.

mica si Apoline din Grecia; asia ca dupa cum se vede trecutul ocupa unu locu importantu in scrierile sale. Virgiliu care iubia asia de multu anticitatea, intrebuinteza in credintele sale prea multu miturile carii isi deduceau originea din primele timpuri ale omenirii; mituri cari de si ore-cum au fostu alterate din cauza timpului, cu tote astea in cele din urma au constituitu fondulu religiuniloru antice. Amintiri din acesta epoca vechie, se gasescu in Enéida alaturi cu credintele cele mai noi. Tiberele cand apare lui Enea, semana mai multu unui Deu grecu. «Elu e imbracatu intr'unu vestmantu lungu care 'lu incongiora cu cutele sale azurii, ero capulu ii este umbritu de ua corona de richiti»¹⁾, dar in acela-si timpu dupa ua credintia vechia a Itali, ii este consacratu unu stejaru de craçile caruia stau aninate trofeelee inimiciloru invinsi²⁾. Faunu a carui statue se afla in palatulu lui Latinu³⁾, este cu multu mai simplu adorat in campiele Laurentei: marinarii pe care acestu Deu i-a salvatu de valurile marii, isi anina vestmintele de ramurile unui olivu selbaticu

¹⁾ Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amœno
Populeas inter senior se adtollere frondis
Visus; eum tenuis glauco velabat amictu
Catharus, et crinis umbrosa tegebat arundo.

Æneid. Lib. VIII, (31—5).

²⁾ Da nunc, Tibri pater, ferro, quod missile libro.
Fortunam atque viam duri per pectus Halesi;
Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.

Æn. Lib. X, (421—4).

³⁾ Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat
Succintus trabea, lævaque ancile gerebat
Picus, equum domitor:

Æn. Lib. VII, (186—9).

care era consacratu numelui seu ¹⁾. Deiloru li-se ridica temple marete cu bas-reliefuri si cu acoperisuri d'aurite ²⁾, dar li se facu rugaciuni si in padurile sombre, inconjurate de coline inalte pe cari cresc pini cei negri ³⁾. Dar Virgiliu se urca prea raru pana la aceste timpuri, adesea ori se multumesce de a reproduce credinte religioase din Iliada si Odisea. Si nu putea sa faca altu-felu chiar daca aru fi voitu, fiindu-ca lectorii sei n'aru fi priimitu pote alti Dei, de vreme ce aceia ai lui Omeru erau adoptati de tota lumea. Credintele diferiteloru popore fusesera multu influentiate de acelea ale Greciloru in catu dupa ore-care resistentia trebuiseru sa cedeze. Poesia greca din acele timpuri a esercitatu ua iniriure mare asupra spiriteloru, si a facutu ca in mijloculu acelei libertati si acelei divergente de credinte religioase sa se stabileasca unu felu de acordu. Dei lui Omeru erau considerati ca nisce tipuri dupa care imaginatiunea isi forma alti Dei; si la Roma in acelu timpu era preste putintia de a concepe in altu-felu divinitatea.

Cu tote acestea daca religiunea in Eneida se asemana in fondu cu aceia din epopeile lui Omeru; aceste credinte vechi suntu cu totul reinoite. Virgiliu ia multu din trecutu, dar nici prezentulu nu-i scapa din

¹⁾ Forte sacer Fauno follis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum;
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo, et votas suspendere ventis.

Æn. Lib. XII, (766—70).

²⁾ Jam subeunt Triviæ lucos; atque aurea tecla.

Æn. Lib. VI, (13).

³⁾ Est ingens gelidum lucus prope Cæritis annem,
Religione patrum late sacer; undique colles
Inclusere cavi, et nigra nemus abiete cingunt.

Æn. Lib. VIII, (597—600).

vedere. Lucrarile sale suntu nisce opere vii, ero nu nisce imitatiuni artificiale ale operiloru din trecutu. Elu totu-de-una a cautatu sa acomodeze anticitatea cu spiritulu epocii sale. In Eneida mitologia este mai pucinu a nimata si are unu interesu mai micu de catu in Iliada si Odisea, dar acesta nu denota mixorimea geniului seu pentru acei carii tinu sema si de diferentia timpuriloru. Progresulu la care ajunsese spiritulu umanu in cursu de atatea secole de reflectiune si de studiu, facia ca omenii sa aiba ua idea mai inalta despre divinitate. Ast-feliu la Virgiliu Deii nu iau parte la evenimente in acela-si modu ca la Omeru. Ei suntu totu-de-una inconjurati de nori, si aparu mai multu ca umbre de catu ca fiinte umane ¹⁾.

Modulu cum poetulu istorisese intervenirea Deiloru in afacerile omeniloru este concisu si sterilu: Lupta ce avea sa fia intre Palas si Laus, nu o voia regele Olimpului si «atunci nimfa Juturne sora lui Turnu alerga sa-lu insciinteze spre a ajuta pre Laus» ²⁾. In alta parte dice: «Ero Venera cea divina departa de Enea sage-tile mimicului seu» ³⁾. Si inca: «Din ordinulu lui Joe Mezentiu navalesce asupra Troianiloru» ⁴⁾.

¹⁾ Quid natum toties, crudelis tu quoque, falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces.

Æneidis Lib. I, (407—10).

²⁾ Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum;

Æneidis Lib. X, (459—60).

³⁾ deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus

Æneidis Lib. X, (331).

⁴⁾ At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugna. Teucrosque invadit ovantis.

Æneidis. Lib. X, (757—9).

De aci se pote vedea ca Deii din Eneida nu iau parte asia activa la afacerile omeniloru dupa cum se intampla la Iliada sau Odisea. Virgiliu dar s'a servitu de credintiele antice, dar le-a modificatu forte multu, facendu-le mai morale, mai grave si mai potrivite cu idea ce avea contimporanii sei despre divinitate. Elu era una din acele persoane care credea ca nu trebuie a se dice nimic reu despre Dei; si acesta se observa din disele sale; caci dupa ce istoriseste ca Triton gelosu de Misenu care canta bine cu conca ¹⁾, ilu apuca si lu arunca intre stanci in valurile spumose, adaoga apoi ca e greu a se crede acesta ²⁾.

Cand cugeta la causele care au facutu ca Junone sa urmaresca cu atata mania pre unu omu asia de piosu ca Enea dice:

Tantæ ne animis cœlestibus iræ ³⁾,

Asia dar Virgiliu vorbia cu multa reserva despre dei; si in tote expresiunile sale relative la aceste fiintie supreme se observa respectulu.

Din cate s'a disu urmeza ca, credintiele ce se vedu in scriptele lui Virgiliu suntu ua combinatiune din elementele vechi si noi conforma cu spiritulu epocii sale.

¹⁾ Unu instrumentu vocalu facutu din conchilia.

²⁾ Sed tum, forte cava dum personat æquora concha.

Demens et cantu vocat in certamina divos.

Æmulus exceptum Triton, si credere dignum est.

Inter saxa virum spumosa immerserat unda.

Æn. Lib. VI, (170—4).

³⁾ *Æn. Lib. I, (11).*

Cele trei opere care le amu espusu in generalu, aretandu coprinsulu loru, precum si sistemele filosofice si credintele religioase ce continu, constituiescu culmea monumentului poesii latine. Ele, ca organe ale sentimentului umanu, ca produse artistice ale culturii spiritului nationalu, ca espresiuni ale credintelor religioase, au facutu ca numele autorului se esereite asupra posteritatii ua influentia in adeveru mare.

Quintilianu in critica sa vorbindu de Virgiliu dice: «Dupa cum Omeru la Greci, totu ast-felu si Virgiliu la noi, trebue sa figureze in fruntea omenilor de litere. . . . Voi espune aci cuvintele pe care in junetia mea le amu auditu de la Afru Domitiu. Ila intrebamu care poetu vine dupa Omeru; *Virgiliu*, imi dise elu, *este alu doilea, dar mai aprope de primulu rangu de catu de alu treilea*» ¹⁾.

III.

Notitiile ce avemu despre viatia lui Virgiliu le datorinu gramaticiloru din eyulu mediu, ero pe de alta

¹⁾ Itaque ut apud illos Homerus sic apud nos Virgilius uspicantissimum dederit exordium Utor enim verbis iisdem quæ ex Afro Domitio juvenis excepi; qui mihi interroganti, quem Homero crederit maxime accedere, „*Secundus, inquit, est Virgilius proprior tamen primo quam tertio.*“

parte obiceiului anticu de a se pune in tractatele de scola ore-care date asupra vietii autoriloru. Ele nu suntu luate din operele autorului ensu-si dupa cum se intampla adesea cu Ovidiu, ci din memoriile si documentele biografice relative la poetu. Virgiliu in operele sale ca si Ovidiu, Oratiu si altii vorbesce de elu insusi, inasa acesta o face intr'unu modu indirectu si alusiunea nu se pote observa de catu gratia notorloru din comentariile ce s'au facutu asupra scripteloru sale.

Multu s'a scrisu si multu s'a vorbitu de catre contemporani asupra acestui omu care isi atrase ua atentiune esceptionala ¹⁾).

Variu, Tucca, Eliu Melissu si alti amici ai sei, lasara scrieri speciale asupra vietii si caracterului seu ²⁾).

Apoi mai scrisera si alti autori carii nu'lu cunoscura, dar carii fura aproape de timpulul in care trai. Ast-feliu Asconiu Pedianu, pe care Suetoniu 'lu numesce «scriptor historicus clarus», luandu de basa marturiile omeniloru autoritari, scrise ua carte despre viatia si obiceiurile lui Virgiliu.

Catre finitulul imparatii lui Tiberiu, betranulu Seneca care cunoscuse pre omenii cei mai distinsi din timpulul lui Augustu, istorisea multe despre acestu mare poetu ³⁾).

Afara de astea fama avea sa nareze multe anecdote

¹⁾ Amici familiaresque Publii Virgilii in iis quae de ingenio moribusque eius memoriae tradiderunt.

Gellii Noctes Atticae. Lib. XVII, § X, 2.

²⁾ *C. Suetoni Tranquilli. Reliquiae deperditorum Librorum*, pag. 296.5. *A. Gellii Noctes Atticae. Lib. XVIII, § VI, (1-9).*

³⁾ et Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam solitum dicere involuntarum se Virgilio quaedam».

Donat. Vita Virgilii pag. 61.

adeverate sau false. Anecdote carii transformandu-se aveau sa devina traditiuni orale. Ast-felu de traditiuni se gasescu pana catre inceputulu secolului II-lea.

Cam in acestu timpu Sultoniu (C. Tranq.) servindu-se de acele traditiuni orale, face ua compilatiune istorico-literaria: «De viris illustribus», in care da unu resumatu asupra vietii lui Virgiliu. Acesta opera fu multu timpu intrebuintiata de gramatici, fiindu-ca estragiau din ea notiile relative la viatia poetului. Asta-di inasa fiindu perduta, nu se mai afla de catu ore-cari fragmente carii suntu coprinse in scriptele lui E. Donatu.

Eliu Donatu este unu gramaticu din secolulu IV-lea, care ne ofera multe fragmente din Suetoniu in biografia pe care o pusese inaintea comentarielor sale asupra scriptelor lui Virgiliu. In acesta biografia, afara de acea parte care se pote considera ca propria, se recunosce bine stilulu lui Suetoniu care era sterilu, si obiceiulu acestui scriitoru de a adaoga ici si colo anecdote din viatia lui Virgiliu fara a le comenta. De la Suetoniu provine acea dosa de miracule care consista in prevestiri sau semne despre viitorea marire a poetului; ca visulu ce avu mama sa, ca nascerea lui fara a plange, ca inaltimea la care ajunsse ramura de popu care fuse plantata cand se nascu Virgiliu ¹⁾. Anecdote de felulu acesta se gasescu espuse de Suetoniu cu multa diligentia si in *Biografiele Cesariloru* ²⁾. Si apoi in antichitate au fostu prea desu intrebuintiate pentru ca persoanele descrise sa fia ore-cum depinse

¹⁾ «Quæ arbor Virgilii ex eo dicta atque etiam consecrata est, summa gravidarum ac fetarum religione et suscipientium ibi et solventium vola» Donat. *Vita Virgilii* p. 55.

²⁾ *De vita Cesarum; Libri quattuor.*

cu colori mai vii. Comentariulu lui Eliu Donatu a fostu intrebuintiatu in totu cursulu evului mediu, si a servitu de basa la multe biografii carii insotiau manuscrisurile lui Virgiliu. E inca de observatu ca acesta biografia in unele manuscripte mai coprinde inca unu mare numeru de notitie absurde care, prin limba si stilulu loru, ne facu a crede ca nu au fostu adaogate de Donatu la testulu lui Suetoniu ci de alti comentatori.

Ast-feliu se gasesce la ei ¹⁾ unu felu de fabula care se refera la unu emistichu din Eneida relativu la Ascaniu: «Magnæ spes altera Romæ». In acesta fabula admiratiunea pentru poetu este forte mare: Se dice ca Cicerone audindu pre Cithere recitandu in teatru faimosa descriptiune a filosofii lui Epicuru din ecloga «Silenu» ²⁾, fu atatu de miscatu in catu esclama: «Magnæ spes altera Romæ»!, si ca aceste cuvinte aru fi fostu introduse de Virgiliu in poema sa, referindu-le la Ascaniu. Acesta asertiune insa e lipsita de ori-ce autenticitate, de vreme ce Cicerone murise cand eclogele aparura ³⁾. Totu acesta fabula se mai gasesce si la Serviu, si e trecuta din comentarii in biografia, ca ua nota autentica pentru marele succesu ce au avutu Bucolicile recitate pre scena teatrului ⁴⁾.

¹⁾ Codex Vaticanus Membranaceus. pag. 6.

²⁾ Ecloga VI.

³⁾ Cicerone muri la anulu 43 a. Cristu; pre cand eclogele nu incepura sa apara de catu la 41 a. Cristu.

⁴⁾ «Dicitur autem (ecloga VI), ingenti favore a Virgilio esse recitata; adeo ut, cum eam postea Cytheris meretrix cantasset in theatro, quam in fine Lycoridem vocat, stupefactus Cicero cuius esset requireret, et cum eum tandem aliquando agnovisset, dixisse dicatur et ad suam, et illius laudem: «Magnæ spes altera Romæ»; quod iste postea ad Ascanium transtulit, sicut commentatores loquuntur».

Servius ad Ecl. VI, II.

Timpulu in care acesta legenda aparu este cu totul nesiguru, cu tote astea coloritulu evului mediu se observa intr'ensa de si subiectulu pote fi anticu. Pote ca acesta fabula a figuratu in memoriile relative la viatia poetului, si ca sau Suetoniu in compilațiunea sa, sau Donatu in extractulu ce l'a facutu dupa Suetoniu, o lasa la ua parte; care apoi amesticandu-se cu diferite inventiuni se propaga in literatura scolastica.

Marcianu autoru din XV-lea secolu, a scrisu unu codice care are ca moto acestu versu:

«Omnia divino monstravit carmine vates»

si care contine unu comentariu esupra operiloru lui Virgiliu si ua biografia in care autorulu nu pote admira indetulu pre poetu; elu voindu sa arate ca Virgiliu era unu mare magu dice:

«et fuit magnus magicus, multum enim se dedit arti magicæ ut patet ex illa ecloga» ¹⁾. Apoi mai la vale adaoga ca era si mare medicu si mare astro-nomu²⁾.

Dar lasandu la ua parte calitatile care i-se atribuiau, multe scene particulare din viatia poetului fura cunoscute in evulu mediu sau din biografii sau din comentarii. Asia perderea posesiuniloru sale si recastigarea loru prin buna-vointia a lui Augustu, era cunoscuta tutuloru acelora carii citisera Bucolicile. Asia Martialu dice:

¹⁾ Aci face alusiune la VIII ecloga intitulata: «Damon Alphesibæus».

²⁾ Ex faucibus sanguinem spebat sed per medicinam se sanabat, erat enim magnus medicus et astrologus.

«Titiru perduse agrulu seu care era vecinū cu mi-
sera Cremona, si fiendu tristu elu plangea turmele
care i-se rapisera. Cavalerulu Toscanu insa ilu privi
ridendu si 'lu scapa de ua nedemna saracia»¹⁾.

Comentatorii mai credu ca Virgiliu aru fi imortali-
zatu pre fratele seu Flacu in V-ea ecloga; in care
Mopsu plange mortea lui Daphne si Menalcu ii canta
apoteosa²⁾.

Asemenea ua traditiune care a avutu de basa unu
versu din Georgice³⁾, a facutu pre multi a crede ca
Mecenate insarcinase pre Virgiliu de a scri unu trac-
tatu de agricultura, fiendu-ca voia sa destepete in Ro-
mani gustulu pentru lucrarea campului.

Acesta traditiune nu are destula taria, mai antaiu
fiendu-ca versulu nu ne lumineza in destulu si alu
doilea fiendu-ca este sciutu ca operile cele mari nū
sa esecuta dupa cerere de ore-ce geniulu nu cunosce
ordine; si apoi e mai bine a crede ca acesta poema
este ua inspiratiune libera si spontanea a musii poe-
tului. Ca Virgiliu va fi consultatu pre Mecenate asu-

- ¹⁾ Jugera perdiderat miseræ Vicinæ Cremonæ.
flebat et abductas Tityrus ræger oves:
Risit Tuscus eques, paupertatemque malignam
reppulit, et celeri jussit abire fuga.

Martial: Lib. VIII, epigrm. LVI (7-11).

- ²⁾ Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant: vos coruli testis et flumina Nymphis;
Quum, complexa sui corpus miserabile gnati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egere diebus.
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque annem
Libavit quadrupes, nec graminis adtigat herbam.

Ecl. V. (20-27).

- ³⁾ Te sine nil altum mens inchoat.

Georg. Lib. III, 42.

pra subiectului seu se pote admite, dar nu e bine sa se ia dupa litera ori-cari expresiuni poetice.

Intr'unu manuscriptu din secolulu IX-lea se dice ca Virgiliu aru fi fost magistru de poesia la Roma¹⁾, si ca la acesta pote se reduce cunoscutulu:

« tu Tityre, lentus in umbra.
Formosam resonare doces Amaryllida silvas »²⁾.

Istoria insa ne spune ca Virgiliu nu a tinutu scola publica de poesia; prin urmare comentatorii imaginau fapte la care autorulu nu luase parte. Apoi chiar versurile suntu prea slabe pentru a sustine asemeneaa idea.

Intr'ua cronica din secolulu XV-lea scrisa de Buonamente Aliprando³⁾, vedemu ca legenda populara este amesticata intr'unu modu nepotrivitu cu notitiile biografice ale vietii lui Virgiliu.

Acesta cronica este scrisa la Mantua si sa numesce *Aliprandina* dupa numele autorului. Ea coprinde versuri cu rima alternanda, ero titlulu seu este:

«Di Virgilio Mantovano gran Poeta,
della sua natività fino alla morte»

Intr'ensa se vorbesce mai antaiu de parintii, lui Virgiliu Figulo si Maja, despre visulu mamii sale⁴⁾, despre explicarea visului de catre unu Astrologu, si apoi se arata cum Virgiliu in scola se deosebi prin studiele sale si cum in urma:

¹⁾ Comparetti, Virgilio nel medio. evo Vol. I. pag. 197.

²⁾ Ecloga I. (5 și 6).

³⁾ Testi di legende Virgiliane. Comparetti.

⁴⁾ Che fuor del corpo suo producea

Un ramo lauro, che fior si portava.

«*Bucolica* e *Georgica* fece.

E lo terzo chiamato *Eneidose*.

Ancor *Moretum* libro si compresse,

Con fabulazion d'Egitto ancora,

Aethnam et *Culicem* ancor distesse.

Priapeja et *Catalecton* di valore,

Epigrammata ancor compiloe.

Coppam et *Diras* gli fa grande onore»

Totu in acesta Cronica e demnu de notatu versurile pre care Virgiliu le adresase lui Augustu:

Nocte pluit tota: redeunt spectacula mane.

Divisum imperium cum Jove Cæsar habes¹⁾.

si istoriora care arata cum plagiatorulu Egeu isi atribuisse aceste versuri, si cum Virgiliu se plansese de acesta prin alte versuri publicate ero-si fora nume:

Hos ego versiculos feci: tulit alter honorem.

Sic vos non vobis vellera fertis oves.

Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Sic vos non vobis mellificatis apes.

Sic vos non vobis nidificatis aves²⁾.

¹⁾ Aceste versuri se mai gasescu si in:

Codex vaticanus membranaceus (MDLXXV)

Domenici Campiglia

²⁾ In codicele Vatican scrisu in secolulu XII de catre Angeliu Calotiu, printre altele se vorbesce si de disticulu lui Virgiliu pe care 'lu numesce: «celeberrima illa carmina» si de doue versuri:

Sic vos non vobis vellera fertis oves.

Sic vos ect.

Dupa care adaoga: At in margine additi sunt recenti manu alii duo versus similes:

Sic vos non vobis mellificatis apes.

Sic vos ect.

Virgilii Fragmenta ex biblioteca Vaticana.

Domenicus Campiglia.

Totu de aceste versuri mai facu mentiune și codicele No. 1575, 1577. ect.

Aceste versuri carii de siguru nu suntu ale lui Virgiliu, au fostu multu considerate in evulu mediu, fiendu-ca deja se gasescu la multi autori. Pote ca fura introduse in vre-unu manuscriptu printre epigramele acestui poetu și apoi trecura ca scene din viatia sa in culegeri de poesii mici.

Dupa care apoi Augustu prin recomandatia lui Polione si Mecenate ii redete pemantulul repitu.

Apoi dupa ce face mentiune despre modulu cum autorulu a profetizatu venirea lui Cristu, Aliprando nareza cum Virgiliu isi resbuna asupra ficii unui calaru Romanu, si cum liberandu-se dintr'ua inchisore prin magia, se duce la Neapole unde more.

Acesta legenda literaria coprindendu ua multime de lucruri neautentice nu ne pote oferi unu caracteru specialu alu poetului, ci numai natura mediului in care numele seu a ocupatu pre omeni. Daca Mantovaru fi avutu traditiuni legendarii relative la viatia lui Virgiliu, autorulu le-aru fi cunoscutu si le-aru fi aplicatu intr'unu modu riguros; dar aci Aliprando vorbesce de Virgiliu ca de ua gloria a Mantovii si compileza ua biografia pe de-ua parte dupa Donatu, ero pe de alta dupa legendele relative la poetu; legende dintr'ua epoca cu totulu streina Mantovii.

Din cele dise se vede claru ca in biografia lui Virgiliu se afla si ua multime de erori, ua multime de notitie fabulose. Invasiunea acestoru elemente noi si false in biografia, a fostu forte variata si a datu nascere la multe erori. Aceste erori au avutu de basa confusiunea a doue lucruri cu totulu distinse prin natura, etatea si originea loru:

Legendele populare si fabulele literarii.

Aceste productiuni fabulose de si au ua basa comuna, de ore-ce amendoue pleca dintr'ua idea esagerata despre sapientia lui Virgiliu, cu tote astea ele suntu diferite atatu prin conceptulu loru care este mai vulgaru in cele populare de catu in cele literarii, catu

si prin actiunea cu totul diferita ce se observa intr'ensele. Virgiliu din povestile populare perde cu totul caracterulu de poetu, pre cand in legendele literarii Virgiliu remane totu-de-una acela-si, adica unu mare omu a carui sapientia are ca organu poesia. Legendile populare nu esu nici-ua-data din localitatea unde au aperutu, nu dobandescu nici unu renume si nu facu parte din literatura inainte de secolulu XII-lea, pre cand cele literarii au ua sfera cu multu mai mare si ne facu a cunosce pre Virgiliu intr'unu modu psihologicu.

In generalu documentele a caroru origine e mai aproape de timpulu in care a traitu poetulu suntu mai positive, pre cand cele din evulu mediu se asemana mai multu cu miturile si dintr'ensele adeverulu se pòte estrage cu multa greutate. Ele au in vedere de a areta ca poetulu a fostu unu omu mare din tote punctele de vedere¹⁾. Dar a spune ca unu omu a facutu si a sciutu totulu, este a nu dice nimicu despre densulu.

Despre ocupatiunea parintiloru lui Virgiliu nu se scie nimicu siguru, dar se crede ca erau cultivatori de pământu si ca se ocupau cu turmele. Acesta credintia e sprijinita de una din pastoralele sale in care Tityru celebreza pre Deulu care i-a conservatu locuintia, campulu si turmele:

¹⁾ Coprinsulu loru se pote restringe in cele d'antaiu patru versuri ale legendei intitulata «Renars contrefait»:

Virgille plus fu sapiens
Plus clerc, plus sage et plus sciens
Que nul qui a son temps vesquist,
E plus de grans merveilles fist.

O Melibæe, deus nobis hæc otia fecit:

Namque erit ille mihi semper deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab avilibus imbuet agnus» ¹⁾.

Asemenea versurile următoare a facutu a se crede
ca tatalu seu era de ua conditiune prea simpla:

«Libertas, quæ sera tamen respexit inertem
Candidior postquam tondenti barba cadebat» ²⁾.

Aceste comentarii parû a conveni autorului Bucolicor
si Georgicelor care nu putea sa fia nascutu
de catu într'ua casa de tera, care a traitu cand era
teneru la campu si care cunoscea deliciae naturii si
greutatea muncii.

Despre viatia sa, se dice ca poetulu s'aru fi nascutu
la Ande aproape de Mantua in idele lui Octombre de
sub consulatulu lui Pompeiu si Crassu, si ca si-a fa-
cutu studiele la Cremona ³⁾.

La 15 ani a imbracatu toga virila, fiindu consuli
totu aceia sub care se nascuse si din intamplare totu
in aceia-si di a muritu si poetulu Lucretiu ⁴⁾. Nu multu
dupa aceia s'a dusu la Roma ⁵⁾ pentru a-si recapata

¹⁾ Bucol. I, (6—9).

²⁾ Bucol. I, (27—29).

³⁾ Virgilius Maro in pago qui Andes dicitur haud procul a Mantua nas-
citur Pompeio et Crasso consulibus. a. 684 . . . Virgilius Cremonæ
studiis eruditur a. 696 . . . 697 . . .

C. Suetonii Tranq.

Deperitorum Librorum reliquiæ pag. 296.

⁴⁾ XV anno virilem togam cepit, illis consulibus iterum quibus natus
erat, evenitque ut eo ipso die Lucretius poeta decederet.

Donat. Vita Virgilii (2).

⁵⁾ Virgilius sumta toga Mediolanum transgreditur et post breve tem-
pus Romam pergit. a. 701 . . . 702.

Suetonii, Deperdit. Librorum Reliquiæ pag. 296.

agrulu rapitu ¹⁾. Aci dupa ce a obtinutu favorea lui Augustu si a lui Mecenate, s'a ocupatu mai multu cu literatura.

Unii scriitori dicu ca Virgiliu a priimitu ua mare recompensa de la Augustu pentru aceste versuri:

Heu, miserande puer! si qua fata aspera rumpas,

Tu Marcellus eris» ²⁾

Asia Probu dice: «Virgilius ab Augusto usque ad sestertium centies honestatus est» ³⁾.

Ero Serviu: «et constat hunc librum tanta pronuntiatione Augusto et Octaviae esse recitatum, ut fletu nimium imperaret silentium, nisi Virgilius finem esse dixisset: qui pro hoc aere gravi donatus est» ⁴⁾.

Donatu adaoga: «defecisse fertur (Octavia), atque aegre focolata dena sestertia pro singulo versu Virgilio dari iussit» ⁵⁾.

Dar dintre tote notitiile carii proveneau din biografia poetului, nici una nu fu asia de considerata ca ordinulu ce dase Virgiliu la mortea sa de a se arde Eneida. ⁶⁾ Acesta idea a fostu sustinuta si de Niebhur care credea ca Virgiliu dorea sa fia arsa opera sa, fiendu-ca era lipsita de simtimentulu nationalu ⁷⁾.

Cu totulu contraria este insa parerea celoru vechi:

¹⁾ Sa crede ca betranulu *Meris* din ecloga IX-a este insu-si Virgiliu care vine in numele tatalui seu a se plange la Roma de centurionele Ariu care 'lu departase dupa agrulu seu.

²⁾ *Æn. Lib. VI, (883—5).*

³⁾ *Vita Virgillii, pag. (53).*

⁴⁾ *Servius. Ad. Ænean. Lib. VI, 862.*

⁵⁾ *Donat. Vita Virgillii (62).*

⁶⁾ *Qui enim moriens poema suum legavit igni; etc.*

Macrobii Saturnaliorum Lib. I, § XXIV (6—7)

⁷⁾ *Röm. Gesch. pag. 206—208.*

Ast-felu Titu-Liviu contimporanulu si admiratorulu lui Virgiliu, avea in vedere totu-de-una Eneida care era inspirata de simtimentulu nationalu.

Statiu se adresa epopeii sale ast-felu :

« nec tu divinam Æneida tenta.
Sed longe sequere et vestigia semper adora » ¹⁾.

Amiculu seu Propertiu dicea :

« Cedite Romani scriptores, cedite Graii ;
Nescio quid majus nascitur Iliade » ²⁾.

Ero intru catu Eneida era in armonia cu traditiunea romana, acesta o vedemu la Horatiu care dice ca acelu poporu esitu din ruinele Ilionului, dupa ce calatori pre mari, isi asieza in orasiile Ausonii copii, betranii si deii, si fu intocmai ca stejarulu pe care cruda secure lovindu-lu, din lovituri elu devine mai tare ³⁾.

Prin urmare, marele succesu ce l'a avutu Eneida de la aparitiunea sa este cu totul in opozitiune cu acea idea ; asia ca, pre aceia o putemu inlatura ca pe ua credintia care nu este prin nimicu sprijinita, si care nu a fostu de catu ua notitia care a servitu de tema de declamatiune, coci deja Sulpiciu Carthagine-

¹⁾ Theb. Lib. XII, (816—17).

²⁾ Propert. Lib. II, § 34,65.

³⁾ Gens, que, cremato fortis ab Ilio.

Jactata Tuscis æquoribus sacra,
Natosque maturosque patres,
Pertulit Ausonias ad Urbes.
Duris ut illex tonsa bipennibus
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ipso
Ducit opes animumque ferro.

nulu a compusu asupra acestei cestiuni sese versuri care au fostu in urma introduse in biografia ¹⁾).

Lucrarile literarii si caracterulu seu a facutu pre poetu a fi printre cei d'antaiu cetateni din timpulu lui Augustu ²⁾. Elu avea amicitia cu persoanele cele mai distinse din acelu timpü si mai cu sema cu aceia carii iubiau poesia. Printre amicii sei se pote cita: Pollione, Mecenate, Corneliu Gallu, Variu, Plotiu, Tucca, Horatiu si Propertiu. Chiar cu Augustu a avutu ua mare intimitate; deja aflamu ua epistola in care Virgiliu ii scrie ca, daca va gasi ca Eneida e buna pentru a fi citita, i-o va trimite cu placere, dar ca fiindu abia urzita, are multu de lucru; mai cu sema de cand face studii de ua mare importantia ³⁾. Acesta epistola a lui Virgiliu pe care o gasimu la Macrobiu, este ua proba mai multu, care ne areta asiduitatea poetului la lucrarea operii sale.

Elu de si ne a lasatu multe scrieri; dar acestea nu se datorescu de catu insistentii sale la studiu,

¹⁾ Sulpitii quoque Carthaginensis estant hujusmodi versus:

Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flamis

Virgilius. Phrygium quæ cinere ducem.

Tucca vetat, Varusque simul, tu, maxime Caesar,

Non sinis, et Latiae consulis historia.

Infelix gemino cecidit prope pergamon igni,

Et pene est alio Troja cremata rogo.

Codex Vaticanus (1575) Membranaceus. Domenici Campiglivæ.

²⁾ E. Benoist Œuvre de Virgile (18).

³⁾ «Ego vero frequentes a te literas accipio . . . De Ænea quidam meo, si mehercule jam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. Sed tanta incoata res est, ut pæne vitio mentes tantum opus ingressus mihi videar: cum præsertim, ut scis, alia quoque studia ad id opus multoque potiora impertiatur.

Macrob. Satur. Lib. I § XXIV.

fiendu-ca nu compunea de catu pucine versuri intr'ua di ¹⁾).

In viatia sa poetulu s'a bucuratu de ua avere insemnata ²⁾, dar acesta avere nu i-a schimbatu intru nimicu caracterulu seu care era dintru inceputu simplu si rusticu ³⁾.

Unii credu ca Horatiu depinge pre ensu-si Virgiliu intr'ua satira a sa, in care vorbesce de unu omu sub a carui simplicitate se ascunde geniulu ⁴⁾.

Eusebiu Panfilii in opera sa intitulata «Tesaurus Temporum» vorbindu de mortea poetului dice ca: a muritu la Brundusiu pre cand erau consuli Sentiu Augurinu si Lucretiu Cinna, anulu 736 de la fondarea Romii, era corpulu seu a fostu transportatu la Neapole si inmormantatu la doue miliare departe de cetate: puindu-i-se unu monumentu de-asupra mormantului pre care era scrisu:

MANTUA ME GENUIT. CALABRI RAPUERE, TENET NUNC
PARTHENOPE: CECINI PASCUA, RURA, DUCES. ⁵⁾.

¹⁾ Virgilius quoque paucissimos die versus composuisse . . .

Quint. Inst. Orat. Lib. X, § 3, 8.

²⁾ Possedit prope centies sestertium, habuitque domum Romæ Exquiliiis juxta hortos Mæcenatianos.

Donat. Vita Virgiliti: XIII, 24.

³⁾ Macrobius Saturnaliorum. Lib. V. § 2, 1.

⁴⁾ Vedi Lib. I, Sat. III.

⁵⁾ Virgilius Brundusii moritur, Sentio Augurino et Lucretio Cinna consulibus; anno DCCXXXVI, ab. U. C.

Ossa ejus Neapolim translata in secundo ab urbe miliario sepeliuntur, titulo istius modi supra scripto:

Mantua me genuit etc.

*Cronicorum Liber prior pag. 43.
Amstelodami CIOIC.*

Eneida dupa moartea sa, fu incredintiata lui Variu si Tuca spre a-o corige ¹⁾).

IV.

Atatu prin influentia Greciloru catu si prin natura sa in sa-si, poesia din timpulul lui Augustu avea unu caracteru savantu. Asia dar poetulu a posedatu multe cunoscintie pentru ca sa pota esecuta ua opera ca Eneida, care sa fia in armonia cu conditiunile a-celui secolu de auru. Poesia greca din acelu timpu fiindu influentiata de Alesandrini, impresiona pre Romani la rindulu seu, si le puse in reliefu geniulu poeticu catre care tindeau din natura loru. De la marele Alesandru incepandu decadentia poesii grece, se observa ore-cum continuarea ei in directiunea literaria la Roma. Principiele si studiulu literaturii grece si acela alu literaturii latine de mai nainte, nu au impeditatu pre poetii cei distinsi ai Romaniloru, de a introduce in operile loru acea inspiratiune adeveratu poetica si acelu caracteru propriu Romanu.

Ei n'au scrisu numai pentru cei culti dar chiar pentru publiculu numerosu a carui educatiune gasea in-

¹⁾ Varius et Tuca Virgilio et Horatio contubernales, poetae habentur illustres, qui Aeneidos postea libros emendaverunt sub ea lege ut nihil adderent; ab. U. C. DCCXXXVII.

Suetonius. Reliquia Deperditorum Librorum, pag. 296.

tr'ensi pre poetu, pre retoru, pre gramaticu, pre eruditu.

Dar dintre toti scriitorii acestui secolu, nimeni nu egala pre Virgiliu care era unu poetu esentialu romanu, si care afara de cunoscintia artelor, studia multu natura limbii pentru a-o perfectiona si a face dintr'ensa unu adeveratu organu alu ideiloru sale; studia documentele, localitatile, miturile, obiceiurile antice si alte sorginti carii se referiau la subiectele ce avea sa trateze; si intrebuintia studiulu ast-felu, in catu geniulu seu poeticu remase liberu de rigorile scolastice.

Calitatile scriptelorului lui Virgiliu atatu prin limbajulu lor poeticu si structura metrului, catu si prin coloritul lor, au facutu pre criticii moderni a confirma cu totulu elogiurile adresate poetului de catre cei vechi.

Limba latina fiindu aspra si inculta pentru a servi ca organu unei literaturi alese, scriitorii romani lup-tara multu pentru cultura ei. In adeveru nu era unu lucru usioru de a face ca acesta limba care era pucinu propria, sa exprime subtilitatile cugetarii. Ea nu avea termenii cei mai necesarii; asia dar ei trebuiau a fi creati si a li se da unu lustru poeticu ¹⁾. Asia in catu s'aru putea dice ca, de la Liviu Andronicu pana la Cicerone si Virgiliu, literatura nu e de catu ua-serie de incercari privitore la cultura limbii. In adeveru la

¹⁾ Nec me animi fallit Graiorum obscura reperta
difficile illustrare latinis versibus esse,
multa novis verbis praesertim cum sit agendum,
propter egestatem linguae et rerum novitatem.

Lucretius. Lib. I, (135).

acestu resultatu ajungu Cicerone si Virgiliu; unulu in prosa, celu-altu in poesia. Sub densii literatura latina a atinsu apogeulu seu. Ambii si-au esecutatu ast-felu idealulu, in catu incercarile facute de urmasi nu au fostu de catu palide.

Scriptele lui Virgiliu cu deosebire fura asia de multu cetite, in catu mai in urma devenira populare; ast-felu ca societatea cea culta vorbea adesea de Didone si compara pre poetu cu Omeru ¹⁾. Teatrulu chiar era ua arena in care scriptele sale triumfau, si multe secole dupa mortea sa versurile ii erau recitate pre scena, ba chiar dintr'ensele se estragiau representatiuni speciale. Insu-si Nerone juca ua pantomima intitulata «Turnu», care era luata din Eneida ²⁾.

La ospetile cele marii se citeau versuri din Virgiliu ³⁾. Poesiele sale erau adesea scrise intr'unu volumu elegantu, pentru a se darui ⁴⁾. Si une-ori acestu

- ¹⁾ Illa tamen gravior, quæ cum discebere cœpit
laudat Virgilium, perituræ ignoscit Elisæ,
comittit vates, et comparat; inde Maronem,
atque alia parte in trutina suspendit Homerum.

Juvenal Sat. VI, (434—38)

- ²⁾ Sub exitu quidem vitæ palam voverat, si sibi incolumis status permansisset, proditurum se partæ victoriæ ludis etiam hydraulam et chorulam et utricularium, ac novissimo die histrionem saltaturumque Virgiliti Turnum.

Suetonius. De Vita Caesarum; Lib. VI, 54.

- ³⁾ Servus qui ad pedes Habinnæ sedebat, jussus, credo, a domino suo, proclamavit subito canora voce:

«Interea medium Æneas jam classe tenebat.

Certus iter

Petronius. Sat. LXVIII.

- ⁴⁾ Accipe facundi Culicem, studiose, Maronis,
ne nugis positis Arma virumque canas.

Martial. Libr. XIV, epigr. 185.

felu de volume erau impodobite cu figura poetului ¹⁾. Dar renumele seu nu se limita numai la Roma, ci deveni cunoscutu chiar in provincii; si acesta ne atesta multele versuri ale lui Virgiliu carii s'au gasitu scrise pre didurile Pompeii ²⁾. Tote acestea sunt ca probe pentru popularitatea ce a avutu Virgiliu in acele timpuri.

Dar celu mai mare triumfu ce a avutu Virgiliu in primele secole ale Imperiului, este acela ce l'a obtinutu in scolele gramaticiloru. Deja de multu timpu se simtia unu golu in literatura latina, dar cu aparitiunea operiloru sale si a altoru poeti din timpul lui Augustu, se dete unu nou elementu vitalu studiiloru. Reformele ce dase Augustu, gradulu de desvoltare la care ajunsese literile sub Cicerone, Virgiliu si altii, faciau ca studiile gramaticale sa devina pentru unele persoane ua ocupatiune speciala. Abia aparura noile poesii si indata se gasira gramatici care se le intrebuinteze in scola. Celu d'antaiu dupa cum dice Suetoniu care incepu sa exercite pre scolari la lectura lui Virgiliu ³⁾ si a altoru poeti, fu Quintiu Ceciliu Epirota ⁴⁾. Apoi muli gramatici se ocupara specialu cu Eneida;

¹⁾ «*Quam brevis immensum cepit membrana Maronem!
Ipsius vultus prima tabella gerit.*»

Idem, Lib. XIV epigr. 186.

²⁾ Comparetti. Virgilio nel medio evo. Vol. I. pag. 36.

³⁾ Numele autorului se pote lua dreptu operile sale.

Vedi Quintili Insti: Oratoria. Lib. VIII, § 6, 26.

⁴⁾ Q. Cæcilius Epirota, Tusculi natus, libertus Altici equitis Romani . . . Primus dicitur Latine ex tempore disputasse, primusque Virgilium et alios poetas novos prælegere cœpisse.

Suetonius. De grammaticis § 16.

unii scriindu alti vorbindu. Asia fu Valeriu Probu distinsu adoratoru alu lui Virgiliu care vorbia despre operile sale in adunari de persone alese, si Aspru care lasa ori-carii scripte importante pentru invetiamantu, scripte carii fura intrebuintiate apoi de diferiti autori in comentariile loru. Mai tardiu sa lua ca norma de a incepe cu Virgiliu lectiunile de gramatica in scola¹⁾, si de a nu se lua ca magistri pentru studiu aceia ce nu cunoseau pre Cicerone si pre Virgiliu²⁾. Asia ca acestu studiu luandu ua desvoltare intinsa si dominandu intrega literatura, multi lucrara opere importante asupra scrieriloru poetului, opere carii fura intrebuintiate in totu cursulu evului mediu. Ei avura in vedere pre Omeru pentru a studia pre Virgiliu, dar cu tote astea lucrara intr'unu modu cu totulu diferitu, de oare-ce autoritatea gramaticala a lui Virgiliu se distingea multu de aceia a lui Omeru. Omeru fusese multu studiatu de catre Alesandrini, dar limba si formele sale aveau numai ua valoare istorica si nu puteau servi de basa unei teorii gramaticale, pre candu operile lui Virgiliu fiendu celu mai inaltu gradu de desvoltare alu literaturii latine, erau basa studiului gramaticalu si ori din ce punctu de vedere aru fi fostu studiate ele totu-de-una instruiatu³⁾.

¹⁾ Ideoque optime institutum est ut ab Virgilio lectio inciperet.

Quint. Inst. Orat. Lib. I, § VIII, 5.

²⁾ «Cui tradas, Lupe, filium magistro.

Quaeris sollicitus diu rogasque,

Omnes grammaticosque, rethorasque

Divites moneo; nil sit illi

Cum libri Ciceronis, aut Maronis.»

Martial: Lib. V; epigr. LVI. (1—5),

³⁾ «Quomodo et ipsum Ciceronem et Virgilium quoque scripsisse, manus eorum docent.»

Quint: Inst. Orat. Lib. I. § VIII, 21.

Si de si Iuliu Hyginu inamiculu lui Ovidiu, Anneu Cornutu si altii, facura observatiuni cuventeloru, fapteleloru mitologice si localitatiloru din Eneida ¹⁾, cu tote acestea ele nu atinsera intru nimicu pre poetu, fiinduca erau considerate ca nisce umbre neevitabile care se gasescu in ori-ce opera umana si carii se observau chiar in aceia a lui Omeru: si apoi erau convinsi ca marele poetu le-aru fi inlaturatu pre tote daca mortea nu l'aru fi opritu de a-si corecta opera sa.

Eneida era cea d'antaiu carte ce se da in mana tineriloru pentru a face exercitii, dupa ce mai antaiu invetiasera a scri si citi. De acestu autoru magistrii se serviau a deprinde pre scolari ca sa invetie pre de-asupra, ca sa destinga versurile, ca sa dea tonulu vocii . . . etc. ²⁾. Si de si tinerii aveau necesitate de ua cugetare mai matura pentru a intielege calitatile stilului seu, cu tote astea incepandu de timpuriu, nu-lu citeau numai ua data ³⁾.

Priscianu intr'ua scriere speciala, care fu multu intrebuintiata, arata modulu cum era Virgiliu introdusu in scole: «Luandu-se primulu versu alu fie-carii carti

¹⁾ Reprehendit Hyginus Virgilium correcturumque eum fuisse existimat quod in libro sexto scriptum est . . . etc.

A. Gellii. Noctes Atticae. Lib. X, § XVI, (1—18).

²⁾ . . . «puer ut sciat, ubi suspendere spiritum debeat, quo loco verbum distinguere, ubi claudatur sensus, unde incipiat, quando attendenda vel summittenda sit vox, quid, quoque flexu, quid lentius, celerius, concitatius lenius dicendum: demonstrari nisi in opere ipso non potest.»

Quint. Inst. or. Lib. I, §. VIII, 1.

³⁾ . . . quanquam ad intelligendas eorum virtutes fermiore iudicio opus est; sed huic rei super est tempus, neque enim semel legentur. Interim et sublimitate heroici carminis animus assurgat et ex magnitudine rerum spiritum ducat et optimis imbuatur.

Idem. Lib. I, § VIII, 5.

din Eneida, se exercitau scolarii facandu-li-se intrebari asupra analizei gramaticale si asupra metricii; ast-felu ca prin ajutorulu acestoru versuri faciau pre scolari a cunosce regulile si definitiunile principale ¹⁾).

Usulu ce facura gramaticii de scriptele lui Virgiliu fu asia de mare in catu daca codicele aru fi fostu perdute, numai de la ei s'aru fi pututu forma in mare parte cele trei opere ale poetului: Bucolicele, Georgicele si Eneida.

Comparetti in importanta sa critica intitulata «Virgilio nel medio evo» dice: «non vi fu alto scrittore latino sul quale tanti grammatici scrivessero quanto su Virgilio, non uno qui servisse alla compositione di opere grammaticale tanto quant' egli» ²⁾).

Unu opu importantu pentru cunoscintia ideiloru literarie din secolulu II-lea este acela alu lui Aulu Gelliu, in care se afla insirate diferite subiecte precum: cercetari asupra istorii limbii, critica asupra diferiteloru cuvinte, comparatiuni intre episode, si multe idei asupra gramaticiloru din timpulu imperiului, despre carii ne spune ca erau numerosi ³⁾, dar pucini erau instruiti ⁴⁾).

Elu este unu mare iubitoru de filologia antica; si de aceia venereza multu pre scriitorii din timpulu republicii. Elu trece usioru peste unii gramatici din tim-

¹⁾ Vidi. Comparetti. Virgilio nel medio evo. Vol. I. pag. 93.

²⁾ Idem. pag. 41.

Auli Gellii } ³⁾ Liber. XI, § I, 5.
Noctes Atticæ } ⁴⁾ Liber. XVI, § VII, 13.

pulu imperiului si se opresce cu deosebire la Verrii Flacu a carui autoritate o recunoscce ¹⁾. Nu dice nici unu cuventu despre Tacitu, nici despre Quintilianu, ero pre Senaca 'lu numesce: «ineptus atque insubildus homo» ²⁾.

Acesta carte este intitulata «Noctes Atticæ» si are ua mare importantia pentru noi, fiindu-ca se ocupa multu de Virgiliu.

Dupa Gelliu, Virgiliu este unu scriitoru de ua mare valoare in ceia ce privesce limba, acuratetia si elegancia. Elu 'lu numesce cand «poeta verborum dilligentissimus ³⁾», cand «elegantissimus poeta ⁴⁾»; 'lu citeza totu-de-una ca autoritate, 'lu apara contra gramaticiloru anteriori, ero lui Anneu Cornutu ⁵⁾ si Iuliu Hyginu ⁶⁾, carii facu observatiuni poetului, le adreseza cuvinte aspre.

Critica sa consta in comparatiunile ce face intre ore-carii poeti Greci si Virgiliu. Poetulu une-ori ii egaleza alte-ori nu, ero cand e comparatu cu Omeru remane inferioru.

In cartea XVII, Gelliu vorbesce despre filosofulu Favorinu care a comparatu descriptiunea Etnii din Eneida cu aceia a unui Vulcanu din poesiele lirice ale lui Pindaru. «Virgiliu a voitu sa rivalisese cu Pindaru» dice Favorinu, «dar elu aru fi speriatu prin cutezantia

Auli Gellii Noctes Atticæ	}	1) Liber. XVII, § VI. 4.
		2) Liber. XII, § II, 11.
		3) Liber. II, § XXVI, 11.
		4) Liber. XX, § I, 54.

²⁾ Sed Anneus Cornutus homo sane pleraque alia non indoctus neque imprudens, violavit laudem Virgiliti insulsa nimis et odiosa scrutatione.

Noctes Atticæ. Lib. IX, § X, 5.

⁶⁾ Sed Hyginus nimis hercle ineptus fuit. Lib: VII, § VI, 5.

imaginiloru sale pre poetulu lyricu¹⁾», si dupa ce citeza descriptiunile ambiloru poeti nu face altu-ceva de catu compara espresiune cu espresiune si in urma declara pre Virgiliu in acestu casu mai inferioru, fara a observa principiile artei si fara a face distinctiune intre cele doue genuri de poesia: epepeia si poesia lirica carii au legile loru speciale. Favorinu are in vedere numai partea formala care era obiectulu exclusivu alu literaturii pre acelu timpu.

Dintre toti poetii din timpulul lui Augustu, Virgiliu fu acela care dete unu asia coloritu versuriloru sale ast-feliu in catu fura preferate scrieriloru antice. In cartea lui Gelliu autorii mai desu citati suntu: Enniu, Plautu, Cesare, Cicerone, Nigidiu, Salustiu, Varone etc.; dar autoritatea gramaticala si eruditiunea lui Virgiliu este superiora tutoloru celoru alti; ast-feliu ca pre acestu poetu lu considera ca prima autoritate, apoi dupa elu la unu mare intervalu vine Cicerone, Plautu, Varone, Terentiu, Enniu, Lucretiu etc.

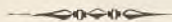
Virgiliu este singurulu dintre poetii latini care au scitu sa se servesca de limbagiulu anticu, ero operile sale fora a perde din geniulu loru, lasa a se vedea unu studiu aprofundatu alu vechiloru scriitori romani. Elu satisfacea ast-felu tendintele cele variate si opuse in catu nu numai ca isi conserva autoritatea printre omenii cu principii opuse cum era Seneca, Gelliu, Frontone si altii, dar chiar printre filologii carii se dau cu totul la studiulu trecutului.

Quintilianu pentru a ridica dificultatea de a se putea

¹⁾ » Lib. XVII, § X, 8.

cine-va servi de limbajulu anticu, citeza maestria lui Virgiliu caruia ii dice «iubitoru de anticitate» ¹⁾, si despre care adaoga ca este unicu in felulu seu din acestu punctu de vedere ²⁾.

Totu in Noptile Atice gasimu co Seneca crede ca Virgiliu aru fi introdusu in poema sa acelu elementu archaicu pentru a place poporului *Enianu* ³⁾. Dar din acestu juditiu nu putemu deduce de catu admiratiunea ce elu avea pentru poetu, unita in sa cu pucina consideratiune pentru vechia literatura.

V.

Nu mai pucinu importantu a fostu Virgiliu in scolele retoriloru, coci retorica urmandu imediatu dupa gramatica, si fiendu unu studiu strinsu legatu cu densa, coprindea multe precepte si exercitiuri carii erau deja

¹⁾ Virgilius amantissimus vetustatis.

Idem. Lib. I, § 7, 16.

²⁾ . . . «Eoque ornamento acerimi iudicii P. Virgilius unice est usus».

Idem. Lib. VIII, § Lib. VI, 24.

. . . Vetustatis cujus amator unice P. Virgilius fuit.

Idem. Lib. IX, § 3, 14.

³⁾ De Virgilio quoque eadem in loco verba hæc ponit. «Virgilius quoque noster non ex alia causa duos quosdam versus et enormes et aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quam ut Ennianus populus agnosceret in novo carmine aliquid antiquitatis.»

Idem. Lib. XII, § IV, 2.

coprinse in studiulu gramaticalu ¹⁾; si afara de acestea multi dintre cei vechi se ocupara de ambele aceste doue parti ²⁾.

Dar pre cand gramatica se desvoltase multu in cele d'antaiu secole ale imperiului, retorica decadiuse din cauza lipsei de libertate si invadase campulu literiloru:

Ea devenise unu felu de declamatiune a principieloru, a metodeloru intrebuintiate in invetiamantu si a educatiunii generale; si prin urmare intrebuintia prea adesea si pre poeti. Ast-felu se luau din acestu autoru teme de declamatiune, sententie, imagini, adrese oratorice si descriptiuni pre carii le intrebuintiau in oratiunile loru.

Marcu Anneu Seneca dice ca amicul su Aureliu Fuscu, unulu dintre retorii distinsi din timpul lui Augustu, estragia multu din Virgiliu pentru a place lui Mecenate ³⁾ Elu se mai servia si de Omeru pre care cei antici 'lu considerau ca celu mai vechiu monumentu pentru studiulu retoricii.

¹⁾ Enim vero jam majore cura doceat (grammaticus) tropos omnes, quibus præcipue, non poema modo, sed etiam oratio ornatur, schemata utraque, id est figuras, quæque λέξεις vocantur, quorum ego sicut troporum tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit.

Quintil. Inst. Orato. Lib. I, § VIII, 16, 18.

²⁾ Veteres grammatici et rethoricam docebant, ac multorum de utraque arte commentarii feruntur. Secundum quam consuetudinem posteriores quoque existimo, quanquam jam discretis professionibus, nihilo minus vel retinuisse vel instituisse et ipsos quædam genera institutionum ad eloquentiam præparandam ut problemata paraphrasis, allocutiones, ethologias atque alia hoc genus; ne scilicet sicuti omnino atque aridi pueri rethoribus traderentur. »

C. Suetonii Tranq. De Grammaticis. §. 4.

³⁾ *M. Ann. Seneca Suasor. III.*

Quintilianu vorbesce cu mare intusiasmu despre calitatile elocintii lui Omeru ¹⁾; dar aceste calitati retorice erau cu atatu mai lesne de gasitu in Virgiliu, de ore-ce elu invetiase in scolele de gramatica si de retorica.

Dintre tote genurile de poesia, aceia care convenia mai bine oratorii era poesia epica, antaiu fiindu-ca nu era subiectiva si alu doilea fiindu-ca era forte avuta in varietati de stilu si in situatiuni oratorice. Din acestu punctu de vedere Virgiliu nu era de catu alu doilea dupa Omeru. Ast-felu ca acestu scriitoru fiindu printre poetii latini celu d'antaiu care poseda aceste calitati, fu intrebuintiatu multu de retori.

Istoriculu Luciu Anneu Floru care traia sub Adrianu afara de «Istoria Romana» a mai scrisu unu tractatu intitulatu: «Virgilius orator an poeta» ²⁾.

De la oratori se cerea de a studia pre Virgiliu si Oratiu pentru inavutirea stilului loru ³⁾. Ero catu pentru Cicerone, cu tote ca era multu consideratu in scolele de retorica, iata ce aflamu: «Mai multi vei gasi de aceia care sa dica reu de Cicerone de catu de Virgiliu» ⁴⁾.

¹⁾ . . . Jam similitudines, amplificationes, exempla digressus, signa rerum et argumenta ceteraque probandi ac refutandi sunt ita multa ut etiam qui de artibus scribserunt plurimi harum rerum testimonium ab hoc poeta petant.

Inst. Orat. Lib. X, § 1, 16.

²⁾ Virgilio nel medio evo. Vol. I, pag. 49.

³⁾ Exigitur enim jam ab oratore etiam poeticus decor, non Acci aut Paeuvi vetero inquinatus, sed ex Horati et Virgili et Lucani sacratio prolatus.

De Oratoribus, 20.

⁴⁾ Plures hodie reperies qui Ciceronis gloriam quam qui Virgili detractent.

De Oratoribus, 12.

Iuliu Rufianu si Arusianu autori din secolulu IV-lea, scrieau despre Virgiliu tractate care erau intrebuintiate in scolele de retorica; era scrierile lui Tacitu arata in destulu de claru ca autorulu loru citise pre Virgiliu.

Tiberiu Cl. Donatu dice in comentariulu seu ca de si autorulu e citatu de gramatici, cu tote astea aru trebui sa fia de retori ¹⁾).

Cu tote astea cei d'antaiu carii s'au ocupatu de Virgiliu au fostu gramatici, era retorii 'lu introdusera mai tardiu in operile loru. Facilitatea cu care se pote proba ca operile sale apartinu unei scole sau altia, provine de aci ca Virgiliu convenea atatu celei de retorica catu si celei de gramatica.

Ori cine esia din scolele de gramatica sau retorica, considera pre Virgiliu ca tipulu acestoru scole fiendu-ca coprindea tote principiile de sciintia si de cultura din acele timpuri. Ast-felu Aureliu Macrobiu care traia cam pre la inceputulu secolului V-lea, espune multe din meritele lui Virgiliu in acesta privintia, si areta ca elu era unu mare autoru enciclopedicu. Operile sale: «*Saturnaliorum*» si «*Commentarius in somnium Scipionis*», de si suntu compilate dupa Serviu, dupa Gelliu si dupa alti gramatici anteriori, cu tote astea ne dau multe cunoscintie despre rolulu lui Virgiliu in acele timpuri.

¹⁾ Si Maronis carmina competenter attenderis et eorum mentem comode comprehenderis, inuenies in poeta rethorem sumum; atque inde inteliges Virgilium non grammaticos sed oratores præcipuos tradere debuisse.

Dupa Macrobiu, Virgiliu nu numai ca este capabilu in tote genurile de scientia ¹⁾, dar este cu totul infailibilu ²⁾. Elu nu se unesce cu gramaticii anteriori carii diceau ca in poesiele lui Virgiliu se gasescu erori, ci areta ca solutiunile difficultatiloru din autoru, depindu numai de geniulu celui care le studiaza ³⁾.

In «Visulu lui Scipione», Macrobiu recunosce in versulu lui Virgiliu: «terque quaterque beati», doctrina pitagoreica asupra numeriloru ⁴⁾.

In «Saturnalii» Macrobiu mai antaiu espune orearii discutii literarii asupra operiloru lui Virgiliu, la carii iau parte persoanele cele mai distinse din acelu timpu, precum Symmach, Evangelu, Eusthate si altii.

Ast-felu Evangelu mirandu-se, cum se pote ca unu teranu din campiele Venetiloru a pututu se aiba cele mai mici cunoscintie de literatura Greca ⁵⁾, Eusthate ii respunde: «Ia sema Evangele, ca nu este nici unu autoru Grecu care a sciutu sa estraga din literatura acelei natiuni cunoscintiele, si sa le introduca cu atata abilitate in poema sa, precum este Virgiliu» ⁶⁾.

¹⁾ «Disciplinarum omnium peritissimus».

In somnium Scipionis. Lib. I, § 15, 12.

²⁾ «Nullius disciplinae expertus».

Idem. Lib. I, § 6, 44.

³⁾ «Manifestum est omnibus quid Maro dixerit, quem constat erroris ignarum: erit enim ingenii singulorum invenire, quid possit amplius pro absolvenda hac questione conferri».

Idem Lib. II, § 8, 8.

⁴⁾ Commentarius ex Cicerone in Somnium Scipionis. Lib. I, § 6, 44.
«De astrologia totaque filosofia, quam parvus et sobrius operi suo, nusquam reprehendus aspexit».

Satur. Lib. I, § 24, 18.

⁵⁾ Macrobius Saturnaliorum Lib. V, § II, 1.

⁶⁾ «Cave, Evangele, graecorum quemquam, vel de summis autoribus, tantam graecae doctrinae hausisse copiam credas quantam sollertia Maronis vel adsecuta est, vel in suo opere digessit».

Satur. Lib. V, § II, 2.

Intr'ua alta ocaſiune ſe aprinſeſe ua discuſiune literaria între Symmach ſi Evangelu. Evangelu ſuſtinea ca nŭ vede în Virgiliu de catu unu ſimplu poetu care a laſatu ua poema plina de erori, ſi pe care cu dreptu cuventu a condamnatu-o de a fi arſa ¹⁾. Era Symmach dupa ce îi reaminteſce ſcriſorea lui Virgiliu catre Auguſtu ²⁾, îi dice ca gloria lui Marone eſte aſteliu în catu nici prin laude nu creſce nici prin obſervatiuni nu ſe micſioreza ³⁾. Apoi adaoga catre cei carii erau de faccia: «Ve conjuru pre toti cati ſunteti aci, de a eſprima fia-care obſervatiunile ſale particulare aſupra geniului lui Virgiliu» ⁴⁾; ſi aceſte cuvinte cauſara ua bucuria atatu de mare pe feciele celoru cari erau preſenti în catu toti fura de parerea lui Symmach.

În Saturnalii Macrobiu facand comparatiune între Virgiliu ſi Omeru arata mai antaiu partile în care Virgiliu eſte ſuperioru lui Omeru ⁵⁾, apoi acelea în care

¹⁾ Qui enim moriens poema suum legavit igni, quid nisi famæ suæ, posteritati subtrahendo, curavit? Nec immerito; erubuit quippe de se futura judicia, si legeretur petitiō Deæ precantis filio arma a marito cui soli nupserat, nec ex eo prolem suscepisse se noverat, vel si mille alia multum pudenda, seu in verbis modo græcis, modo barbaris; seu in ipsa dispositione operis deprehenderentur.

Satur. Lib. I, § XXIV, (6—7).

²⁾ Vedi obser. 3; pag. 35.

³⁾ Hæc est quidem, Evangele, Maronis gloria, ut nullius laudibus crescat, nullius vituperatione minatur.

Satur. Lib. I, § XXIV, 2.

⁴⁾ Relinquos omnes, qui adestis, impense precatus sim, ut quid vestrum quisque præcipuum sibi annotaverit de Maronis ingenio, velut ex symbolo conferamus.

Idem Lib. I, § XXIV, 3.

⁵⁾ Si tamen me consulas, non negabo, nonnunquam Vergilium in transferendo densius excoluisse.

Satur. Lib. X, § XI, 1.

suntu egali ¹⁾, si la urma acelea in care ii este inferioru si in acestu casu dice: «Virgiliu nu aru rosi daca s'aru cunosce elu ensu-si inferioru lui Omeru» ²⁾; apoi enumera capitolele in care poetulu i-se pare mai slabu ca Omeru.

Intru catu privesce usulu ce poetulu a facutu de scriitorii cei vechi, Macrobiu dice ca s'aru cuveni sa i-se aduca multumiri fiendu-ca a conservatu totu ce a fostu bunu din autorii carii nu mai erau considerati; si apoi a alesu ast-felu pasagie in catu ne place cand le citimu, si admiramu vedendu ca au mai multu efectu de catu in loculu de unde au fostu estrase ³⁾.

Catu despre arta oratorica, Macrobiu de si spune ca nu voesce a se face arbitru inre Cicerone si Virgiliu, cu tote astea in fondu e favorabilu poetului fiendu-co spune ca Eusebiu vorbindu despre oratoria a disu ca e de patru genuri: genulu abundantu in care Cicerone n'are egal, geniulu concisu in care Salustiu predomnesce, geniul sterilu in care Frontone este ca modelu, si in fine genulu avutu si in floritu care abunda in scriptele lui Pliniu Junior, si din timpulu seu in scriptele lui Symmach care nu cedeza in acesta

¹⁾ Macrobij Satur. Lib. V, § XII, 1.

²⁾ «Non est erubescendum Virgilio si minorem se Homero vel ipse fateatur.»

Idem Liber V, § XIII, 1.

³⁾ Cui etiam gratia hoc nomine est habenda, quod nonnulla ab illis in opus suum quod aeterno mansurum est, transferendo, fecit ne omnino memoria veterum deleteretur: quos, sicut praesens sensus ostendit, non solum neglectui, verum etiam risui habere jam coepimus. Denique et iudicio transferendi et modo imitandi consecutus est ut quod apud illum legerimus alienum, aut illius esse malimus aut melius hic quam ubi natum est sonare miremur.

Saturnaliorum. Lib. VI, § I (5—6).

privintia nici-unuia dintre antici. Dar aceste patru genuri se regasescu la Virgiliu ¹⁾. Macrobiu dar citandu pre Eusebiu este cu totul de partea lui Virgiliu; acesta se observa si din aceia ca elu mai la vale citeza capitole din autoru pentru fia-care genu, si la fia-care citatiune nu se pote opri de a nu admira. Apoi inchee dicandu ca poetulu este intocmai ca natura care e avuta in aspecte variate si opuse, si ca intr'ensulu se reunescu calitatile celoru diece oratori antici ²⁾.

In generalu Macrobiu in scriptele sale ne arata marile calitati ale poesieloru lui Virgiliu din punctulu de vedere oratoricu. Dar din timpulu seu, paganismulu disparandu cu totul, si crestinismulu latindu-se, operele poetului aveau sa intre intr'ua fasa cu totul noua.

¹⁾ «Quattuor sunt, inquit Eusebius, genera dicendi: copiosum, in quo Cicero dominatur, breve, in quo Salustius regnat, siccum, quod Frontoni adscribitur; pingue et floridum, in quo Plinius Secundus quondam, et nunc nollo veterum minor noster Symmachus luxuriatur. Sed apud unum Maronem hæc quattuor genera reperies.

Sat. Lib. V, § 1, 8.

²⁾ «Nam qualiter loquentia Maronis ad omnium mores integra est, nunc brevis, nunc copiosa, nunc sicca, nunc florida, nunc simul omnia, interdum levis aut torrens; sic terra ipsa hic læta segetibus et prætis, ibi silvis et rupibus hispida, hic sicca arenis, hic irrigua fontibus, pars vasta aperitur mari. Ignoscite nec nimium me vocetis qui naturæ rerum Vergilium comparavi. Intra ipsum enim mihi visum est si dicerem decem oratorum, qui apud Athenas atticas floruerunt, stylos inter se diversos hunc unum permiscuisse.»

Saturnaliorum. Liber. V, § 1, (19, 20).

VI.

Necesitatea ce se simtia in evulu mediu de a se studia si interpreta santa scriptura, facia ca omenii sa se ocupe cu studiulu literiloru antice care singuru putea sa-i lumineze in acesta privintia. Fara indoiala cartile sacre coprindendu pre de ua parte figuri, trope si alte ornamente, ero pre de alta multe mistere, oricine le citea intielegea cu atatu mai multu sensulu loru, cu catu se ocupase cu literile antice. Si acesta fu prima cauza care le apara de totala loru ruina.

Chiar capetile incoronate sustinura clasicismulu celu vechiu. Ast-feliu Carolu Magnu in *Capitularile* sale, de si declara ca cartile sante trebuescu a fi fundamentulu educatiunii, incoragiaza insa pre maestrii de gramatica si face a reinvia si partea profana, ca ast-felu sa se dea mai multa impulsione instructiunii.

De asemenea scriitorii eclesiastici ca Beda, Alcuinu, Cassiodoru si altii, considerara la inceputu pre autorii antici numai ca pe nisce maestri de stilu, dar mai in urma gasindu in scriptele loru pasagii potrivite cu scopulu ce urmariau, pasagii cari puteau confirma principiile credintei crestine, le luara dreptu documente si le citara in scriptele loru religiose.

Autoritatea de care se bucura Virgiliu ca scriitoru, cunoscintiele ce elu releva in poemele sale, bunele moravuri care-lu caracterizau, 'lu facura a fi celu d'antaiu dintre poetii antici carii impresionara pre teologii crestini.

In adeveru poesiele sale aveau ore-care accente crestine, si se deosebiau prin coloritulu loru de cele alte

opere inspirate de religiunea antica. Poetului ii era tema de resbelu. De si-lu canta, elu condamna aspru criminala pasiune de lupta ¹⁾. Elu simpatisa cu cei nenorociti si apesati ²⁾, si arata celoru carii voru face binele cea mai nobila recompensa; adica bucuria sufletului si satisfactiunea binelui implinitu ³⁾. «Invatiati a nu fi nici ua data injusti, dice elu omeniloru, si sa nu despretuili pre Dei» ⁴⁾. Eroulu poemiî sale care era preparatu pentru ori-ce sacrificiu si care se supunea voiosu destinelor cerului, avea caracterulu unui erou crestinu. Spiritelor violenti carii despretiuescu umanitatea si nu au tema de fortia suprema, Virgiliu le reamintesce ca suntu Dei carii nu uita nici virtutea nici crima ⁵⁾. «Loru se adreseza muritorii cand au vrea durere sufletesca; in templele lor la picioarele altarului ceru ertare» ⁶⁾. In facia loru omulu este umilu: «Priviti asupra nostra, dicu muritorii Deiloru, si daca gasiti ca pietatea nostra merita, acordati-ne ajutoru» ⁷⁾. Chiar cand mania Deiloru cade asupra unui omu o-

¹⁾ et scelerata insania belli.

Æn. Lib. VII, 461.

²⁾ Sunt lacrimæ rerum;

Æn. Lib. I, 462.

³⁾ pulcherrima primum

Di, mores que dabunt vestri;

Æn. Lib. IX, (253—5).

⁴⁾ Nefericitulu Phlegya ridicand vocea in Infernu striga catre muritorii:
Discite justitiam moniti, et non temnere divos.

Æn. Lib. VI, (620).

⁵⁾ At sperate Deos memores fandi atque nefandi.

Æn. Lib. I, (543).

⁶⁾ Principio delubra adeunt pacemque per aras

Exquirunt

Æn. Lib. IV, (56).

⁷⁾ Adspice nos; hoc tantum; et si pietate meremur.

Da, diinde auxilium, pater.

Æn. Lib. II, (690—2).

nestu, chiar cand ei perdu ua natiune mare, nu se cuvine a murmura: «Dei au voitu» ¹⁾, si cata sa se supuna omulu vointii loru.

Atari sentimente gasindu crestinii in scriptele lui Virgiliu, incepura a-lu cita in cartile loru religioase, si a demonstra in acela-si timpu ca dintre pagani elu singuru s'a apropiatu de veritatile crestine.

Ast-felu santulu Augustinu in opera sa intitulata: «De civitate Dei», citeza versuri din Virgiliu pentru a documenta unitatea ²⁾, spiritualitatea ³⁾ si omnipotentia lui D-deu ⁴⁾.

Ero Dante, acelu mare interpretu alu sentimentului religiosu din evulu mediu, considerandu presimtirea ce se observa in scrierile sale despre noua reforma ce avea sa schimbe starea societatii, pare a regreta ca autorulu nu s'a nascutu in timpul religiei lui Cristu ⁵⁾.

Dar dintre tote poesiele lui Virgiliu in care se gasescu pasage relative la religiunea crestina, nici una nu a fostu de mai mare importantia ca ecloga IV-a, care

¹⁾ Dis aliter visum:

Æn. Lib. II. (428).

²⁾; Jovis omnia plena. (*Ecloga III, 60*).

Augustini. De civitate Dei, Lib. IV, § IX.

³⁾: Deum namque ire per omnia

Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum; (*Georgica. Lib. IV, 221—3*).

De civitate Dei, Lib. IV, § X.

⁴⁾ Tum pater omnipotens fecundis imbribus æther,

Conjugis in gremium lactæ descendit, (*Georg. Lib. II, 324*).

„De civitate Dei, Lib. IV, § XI.

⁵⁾ Nacqui sub Julio, ancor che fosse tardi;

E vissi a Roma sotto 'l buono Agosto,

Al tempo degli dei falsi e bugiardi.

Dante Allighieri l'Inferno.

Canto I, terzina 24.

facu ca poetulu sa fia consideratu ca unu profetu care a predisu venirea Mesii. In acesta ecloga Virgiliu a-nuncia lumii ua era noua, ua era de auru care avea sa apara cu nascerea unui copilu:

Sicelides Musæ, paullo majora canamus.
 Non omnis arbusta juvant humilesque myricæ:
 Si caninus silvas, silvæ sint consule dignæ.
 Utima Cumæi venit jam carminis atas;
 Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo.
 Jam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna;
 Jam nova progenies cœlo dimittitur alto.
 Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
 Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
 Casta, fave, Lucina: tuus jam regnat Apollo»¹⁾.

Presimtirea ce inspira acesta ecloga despre apropierea unei ere de fericire, de pace si de iubire, facia ca sa fia multu considerata de catre crestini. Pre de alta parte autoritatea Sybillii pe care se basa acesta presimtire era prea atragatore pentru ei; ast-felu ca aceasta ecloga ii facea a vedea intr'ensa profetia nascerii lui Cristu.

Santulu Augustinu atmitendu printre pagani esistentia unoru profeti carii au predisu venirea lui Cristu, citeza din IV-a ecloga numai versurile urmatore:

«Te duce si qua manent sceleris vestigia nostri,
 Irrita perpetua solvent formidine terras»²⁾.

pre carii le refera la rescumpararea pecateloru omenesci de catre Cristu.

Ua legenda care fu multu respandita in evulu mediu, ne spune ca Apostolulu Paulu trecandu pre la

¹⁾ Pollio. Ecloga IV. (1—9).

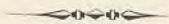
²⁾ .. Ecloga IV. 13 și 14.

De civitate Dei Lib. X. § XXVII, 20.

Neapole, s'a dusu si la mormantulu lui Virgiliu, unde versandu roua de lacrami piose aru fi esclamatu: «o! mare poetu, ce apostolu ai fi fostu daca ai fi traitu in timpulul crestinismului» ¹⁾. Acesta legenda de si nu e de catu ua credintia a evului mediu, cu tote acestea isi are parte asa de adeveru, fiendu-ca intr'ensa se observa ideile societatii din acelu timpu despre Virgiliu.

«De si este unu adeptu alu religiunii cei vechi, dice Gaston Boissier, cu tote astea pare ca a presimtitu pre cea noua, si unu crestinu piosu aru putea crede ca nu i-a lipsitu nimicu poetului pentru a-o imbratisia, de catu a-o cunosce ²⁾.

Asta-di insa, departe de a se crede ca Virgiliu a fostu unu profetu alu Crestinismului, se pote admite ca elu simtindu necesitatea unei mari reforme ce avea sa transforme starea societatii, a esprimitu in poesiele sale ori-cari principii, ori-cari dorintie carii s'au implinitu cu venirea lui Cristu.

¹⁾ Ad Maronis mausoleum.
 Ductus, fudit super eum
 Piæ rorem lacrimæ.
 «Quem te, inquit, reddidisset,
 «Si te vivum invenissem,
 «Poetarum maxime»!.

Vedi Comparetti. Vol. I; pag. 128.

²⁾ Gaston Boissier, *La Religion Romaine*. Vol. I. pag. 294.

VII

Virgiliu represinta acea scola de poeti pe care contimporanii sei ii numiau «poetæ novi». Timpulu in care aparut, e caracterizatu prin directiunea noua care era unu faptu generalu in lumea romana. Viatia simpla ce Roma dusesse in timpulu republicii era admirata din departare, dar nu mai convenia esistentii si sentimentului actualu; caci imperiulu Romanu care lucrase asia de multu a deveni mare, doria pre viitoru a se bucura de propria sa splendore si a-si nobila viatia atatu pe calea materiala catu si intelectuala.

Virgiliu este unulu din poetii cei mari. Elu a fostu admiratu nu numai pentru calitatile geniului seu, dar chiar pentru acelea ale inimii sale¹⁾, care-lu faciau a fi unulu dintre omeni cei mai simpatici din timpulu in care trai. Catu de buni poeti fura contimporanii sei, nu incetara de a-i recunoste superioritatea. Ero concetatenii audindu ua data in teatru versurile sale, se ridicara in picioare si salutara cu respectu pre Virgiliu, dupa cum obicinuiatu a saluta pre Augustu²⁾.

Propertiu, Ovidiu, Lucretiu, Horatiu si altii, au in scrierile lor trasuri caracteristice care depingu secolulu

¹⁾ animæ, quales neque candidiores

Terra tulit, neque queis me sit devincior alter

Horatii Sat. Lib. 1, sat V, 41.

²⁾ Testes Augusti epistolæ, testis ipse populus, qui auditis in theatro Virgillii versibus, surrexit universus, et forte presentim spectatumque Virgilium veneratus est sic quasi Augustum.

Dialog: de oratoribus (13).

lui Augustu, dar acelea care 'lu represinta in intregulu seu, sunt operile lui Virgiliu.

Nici unu scriitoru n'a servitu cu mai multu zelu si sinceritate planurile lui Augustu, nici unulu nu i-a fostu mai necesaru pentru a comunica contimporaniloru opiniunele si sentimentele sale.

Secolulu antaiu alu erei crestine a fostu ua epoca de apoteosa pentru poetu. Scriitorii din acelu timpu ii atribuirea atatea calitati in catu 'lu ridicara mai pre susu de omeni;... 'lu deificara :

Pliniu celu teneru ne spune ca Siliu Italicu celebra diua naserii poetului, visitandu cu religiozitate mormantulu seu, pe care-lu considera ca unu templu¹⁾.

Totu ca unu templu 'lu considera si Statii²⁾.

Martialu vorbesce in epigramele sale despre Idele lui Octombre ca de ua serbatore sacra a lui Virgiliu; dupa cum era in Idele lui Mai aceia a lui Mercuriu si in Augustu aceia a Dianei³⁾. In alte epigrame ii da epititele de *mare*⁴⁾, *sublimu*⁵⁾, *imensu*⁶⁾, *eternu*⁷⁾; ast-felu

¹⁾ «Quas non habebat modo verum etiam venerabatur, Virgili ante omnes, cuius natalem religiosius quam suum celebrabat. Neapoli maxime ubi monumentum eius adire ut templum solebat».

Plinius Junioris Epistola. Lib. III. 7, 8.

²⁾ Maroneis sedens in margine templi

Sumo animum et magni tumulis adcano magistri.

Stat. Silv. Lib. IV. § 54.

³⁾ Maie Mercurium creastis Idus.

Augustis redit Idibus Diana.

Octobres Maro consecravit Idus.

Idus saepe colas et has, et illas.

Qui magni celebras Maronis Idus.

Martial. Lib. XII, epigr. LXVII.

⁴⁾ Martial Lib. IV, epigr. XII.

⁵⁾ .. Lib. XII, epigr. IV.

⁶⁾ .. Lib. IV, epigr. CLXXXVI.

⁷⁾ .. Lib. XI, epigr. III.

ca amu putea dice ca din tote apoteosele ce s'a facutu la Roma pe timpulu Imperiului, acesta singura este care a fostu inspirata de unu sentimentu in adeveru nobile.

Si daca sub Caligula, acelu imperatoru furiosu alu Romii, operile si imaginele lui Virgiliu erau aproape sa fie aruncate din biblioteci¹⁾, doue secole mai tardiu Alexandru Severu numia pre Marone Platonele poetiloru, si punea imaginea sa si pre a lui Cicerone intr' unu localu specialu, unde se afla aceia a lui Achile si a altoru berbati mari²⁾.

Iustinianu pune pre Virgiliu alaturea cu Omeru, ero pre Omeru 'lu numesce «parintele ori-carii virtutii»³⁾.

Era in timpulu Renascerii, Dante acelu mare poetu politico-religiosu numia pre Virgiliu «virtù somma» si mai adaoga ca renumele seu dureza inca si va dura catu lumea⁴⁾.

Asia dar cei antichi si cei din evulu mediu conside-

¹⁾ Sed et Virgilit ac Titi Livii scripta et imagines paulum abfuit quin ex omnibus bibliothicis amoveret. . . . ect. . . .

Suetonii Lib. IV, § 34.

²⁾ «Virgilium autem Platonem poetarum vocabat, eiusque imaginem cum Ciceronis simulacro in secundo larario habuit, ubi et Achillis et magnorum virorum.

Lamprid. Alex. Sev. § 30.

³⁾ «Sed quoties non audimus nomen, cujus sit civitatis, nostrum jus significamus, sicuti cum poetam decimus nec addimus nomen subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius».

Institutionum Iustiniani Lib. 1, § II, De jure Naturali.

« et a pud Homerum, patrem omnis virtutis».

Id. in finem prooem. Digest.

⁴⁾ O anima cortese Mantovana.

Di cui la fama ancor nel mondo dura

E durerà quanto 'l mondo lontana.

Dante. Inferno. Canto II, terzina XXVIII.

rau pre Virgiliu ca ua figura simbolica inconjurata cu aureola divina a geniului, si ca unu magu iscusitu care comanda legiloru naturii. Pentru noi insa s'a micioratu acelu prestigiu pe care 'lu acorda cei din acele timpuri. Elu remane ca unu mare poetu epicu, ale carui opere suntu unu modelu de armonia si de sensibilitate, modele in care arta e unita cu sciintia. Scriptele sale ne facu a cunosce vechile credinte ale gintii, care formandu-se pre malurile Tiberelui, au dominatu mai in urma lumea.

POSITIUNI

- 1). Revoluțiunea Babilonilor de la 510 a fostu aristocratica.
- 2). Teoria onomatopeica și cea interjecțională, nu esplică formarea rădăcinilor la cuvinte.
- 3). Hesiodu în poezia sa n'a avutu în vedere pre Omeru.
- 4). Arta nu este ua simplă imitațiune a naturii.

Se aproba.

Decanu B. I. Hajden.